

Stödmaterial för arbetsmiljön - översikt och analys

Lars Harms-Ringdahl och Tommy Jansson

IRS Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys AB

Stockholm 2000

STÖDMATERIAL FÖR ARBETSMILJÖN - ÖVERSIKT OCH ANALYS

Lars Harms-Ringdahl och Tommy Jansson

September 2000

Rapporten är utgiven av:

IRS Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys AB
Bergsprängargränd 2, S-116 35 Stockholm

Webbadress: <http://www.irisk.se>

STÖDMATERIAL FÖR ARBETSMILJÖN - ÖVERSIKT OCH ANALYS

Lars Harms-Ringdahl och Tommy Jansson
Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys AB
Bergsprängargränd 2, 116 35 Stockholm. <http://www.irisk.se>

Sammanfattning

En studie inriktad på stödmaterial för arbetsmiljön har genomförts. Stödmaterial definieras här som material avsett att underlätta och stödja arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna. Lagar och författningssamlingar har i viss mån beaktats, eftersom de ofta kan innehålla goda råd och tolkningar. Publiceringen av material är omfattande, och på svenska språket finns cirka 750 produkter tillgängliga, samt 270 författningar från Arbetarskyddsstyrelsen. Detta material har beskrivits utifrån några olika parametrar. Huvuddelen av materialet är tryckt, men det finns exempelvis över 20 databaser och program utgivna på CD eller diskett.

Det finns dessutom en bred information om arbetsmiljö genom tidningar, gratis broschyrer och Internet. Det verkar som om minst 200 000, och kanske uppemot 300 000, människor nås av information om arbetsmiljöfrågor rätt regelbundet.

En analys har gjorts av hur stödmaterial köps, bl.a. grundat på kundunderlag från Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetarskyddsstyrelsen. Enligt denna uppskattning är det en stor andel av mindre företag som inte köpt något slag av stödmaterial. En teoretisk modell har tagits fram över spridning och användning av stödmaterial. Material från en granskning av internkontroll vid småföretag har använts för belysa spridning av stödmaterial.

En summering har gjorts av olika problem med anknytning till produktion, spridning och användning av stödmaterial. Arbetsplatsens behov är självklart väsentligt, bl.a. med tanke på den komplexa kravbild. Det finns många aktörer som berörs av stödmaterial på olika sätt, men det verkar saknas ett brett perspektiv på hur arbetsmiljön på arbetsplatserna kan stödjas av stödmaterial, påverkas av föreskrifter etc. Olika frågeställningar verkar i hög grad hanteras var för sig, och ibland i viss konkurrens.

Ett antal förslag till förbättringar har kommit fram, vilka beskrivs i rapporten.

Rubrikerna till förslagen är:

- Öka förståelsen för problem och behov
- Systemsyn och samverkan mellan aktörer
- Stödmaterial som strategisk fråga hos ASS
- Konsumentupplysning
- Kvalitetsgranskning
- Kvalitetskriterier
- Utveckla Internet som stöd
- Värdera och utnyttja forskningsresultat
- Stöd till kunskapsförmedlarna

STÖDMATERIAL FÖR ARBETSMILJÖN - ÖVERSIKT OCH ANALYS

Innehåll

1 Inledning	1
2 Strukturering och metod	4
3 Kartläggning av stödmaterial	7
3.1 Producenter och distributörer	7
3.2 Sammanställning av stödmaterial	8
3.3 Stödmaterial på CD eller diskett	11
3.4 Internet	17
3.5 Lagar och standarder	23
4 Exempel: Småföretag och IK	26
4.1 Inledning	26
4.2 Projekt vid ASS	26
4.3 Enkät till inspektörer	28
4.4 Information till företagen	32
4.5 Kommentarer	33
5 Olika perspektiv på stödmaterial	35
5.1 Arbetarskyddsstyrelsens Informationsenhet	35
5.2 Arbetarskyddsnämnden	37
5.3 Studie om verktyg för småföretag	38
5.4 Information och spridning	39
5.5 Användning av forskningsresultat	42
6 Diskussion	44
6.1 Inledning	44
6.2 Antalet som nås av stödmaterial	45
6.3 En model av användningen	48
6.4 Värden om spridning och användning	50
6.5 Om aktörer och roller	53
6.6 Bättre stödmaterial	56
6.7 Viktiga frågeställningar och problem	57
6.8 Förslag till förbättringar	59
7 Summering och slutsatser	61
8 Referenser	63
Bilaga 1: Frågor till Yrkesinspektörer	65

1 Inledning

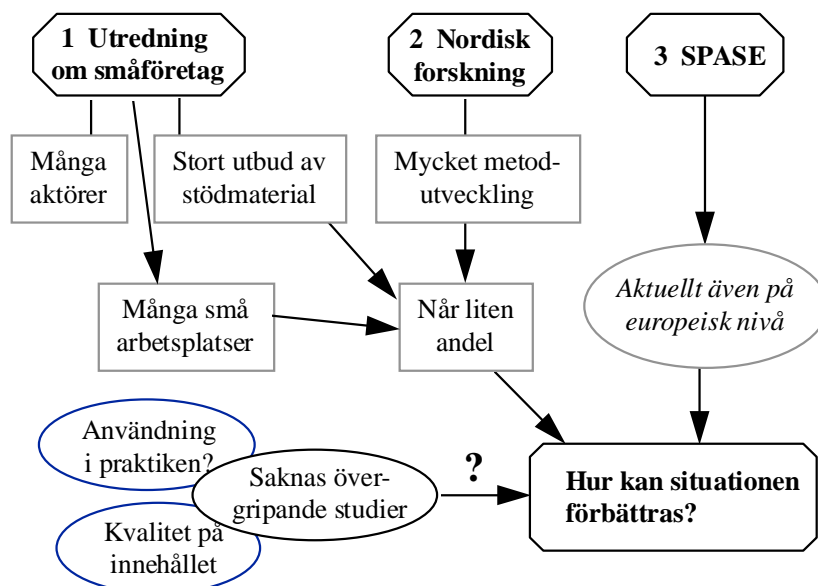
Bakgrund

Detta är en studie inriktad på olika slag av material som ska stödja arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna. Det finns flera orsaker till att detta är ett viktigt område. Främst handlar det om hur användbar kunskap ska komma till praktisk nytta och ge bra arbetsmiljö. Det handlar också om hur samhällets krav och normer ska nå de många olika arbetsplatserna.

Vårt intresse för området har sin bakgrund från tre olika projekt vid IRS. På olika sätt pekade dessa på områdets stora betydelse, och på vad som föreföll vara generella kunskapsluckor. Figur 1.1 visar en enkel summering av utgångspunkterna i projektet. Korta summeringar av dessa kommer tas upp på flera ställen i denna rapport. De tre studierna var:

1. En utredning om småföretag och arbetsmiljö på uppdrag av Rådet för Arbetslivsforskning (RALF) (Harms-Ringdahl & Jansson 1997a.).
2. En summering och analys av nordisk forskning om riskhantering (Harms-Ringdahl m.fl. 1997)
3. Projektet SPASE som var inriktat på att ta fram metodik för att stödja arbetet med säkerhet, hälsa och miljö vid små kemiska anläggningar. (Harms-Ringdahl & Jansson 1997b.).

Figur 1.1. Summering av utgångspunkterna i studien om stödmaterial utifrån tre olika projekt.

Problemställningar

Några av de aktuella problemställningarna är:

Att följa lagstiftningen för företag

För arbetsplatser med ambition att efterfölja föreskrifter och krav inom arbetsmiljöområdet finns det många svårigheter, eftersom regelverken är omfattande, förändras snabbt och blir mer komplicerade. Det finns konkurrens om uppmärksamhet och resurser mellan krav från andra samhällsområden.

Många små arbetsplatser och företag

Det finns självklart en stor spridning mellan intresse och behov vid landets många arbetsställen. Totalt fanns det 288 000 arbetsställen med anställda år 1999 enligt Statistiska Centralbyrån (SCB, 2000). Av dessa hade 276 000 (95,8%) mindre än 50 anställda och sysselsatte cirka 1,7 miljoner personer vilket motsvarar cirka 50% av de yrkesarbetande. Den lilla arbetsplatsens perspektiv blir därför väsentligt.

Stor mängd stödmaterial

Det finns mycket material framtaget för att stödja företag i deras arbetsmiljöarbete. En del material är helt inriktat på stora företag, medan annat vänder sig till små företag och arbetsställen. Det kan handla om t.ex. handböcker, utbildningsmaterial och datorbaserade system. Stora resurser satsas på att ta fram metoder och stödmaterial för arbetsmiljöarbete.

Att hitta hjälp och stödmaterial

Vid de flesta arbetsplatser finns behov av olika slags stödmaterial, som hjälp att hantera arbetsmiljöfrågorna. Hur väl fyller dagens utbud att information dessa arbetsplatsers behov? Hittar man det som finns?

Samtidigt som behoven är stora, så tycks de existerande materialen användas i relativt liten utsträckning. De flesta sprids bara nationellt och tycks även där endast nå en liten del av den potentiella målgruppen. Ur "producenternas" perspektivet verkar spridningen av produkterna vara liten, även om det finns undantag. Ett speciellt problem är att nå ut till småföretag.

Analys och förbättringar

Det finns många olika förslag till hur man ska få stödmaterialen att fungera bättre och få större spridning, men hur användbara dessa förslag är vet man inte. Det behövs en bättre förståelse av vad som krävs för att ett stödmaterial ska spridas och ge resultat.

Det verkar saknas övergripande studier av spridning och användning av stödmaterial, samt vilka reella resultat man uppnår vid användning.

Projektets syfte och avgränsning

Denna studie syftar till att öka kunskapen om hur hanteringen av arbetsmiljöfrågor kan förbättras med hjälp av stödmaterial. Avsikten är att försöka identifiera faktorer som påverkar användning, spridning och hur reella effekter kan uppnås. Studien syftar också till att översiktligt kartlägga marknaden, i form av olika typer av stödmaterial och aktörer.

Stödmaterial har traditionellt avsett handböcker, checklistor etc. I detta projekt har vi givit termen en bredare betydelse, och vanligen inkluderat lagar, standarder, programvaror, etc., som kan hjälpa företag i arbetsmiljöarbetet. Frågor om avgränsningar, olika typer av stödmaterial, och definitioner tas upp på flera ställen senare i rapporten.

Huvudinriktningen gäller stödmaterial för arbetsmiljöarbetet och främst med inriktning på arbetsmiljöns fysiska risker.

Det finns inte förutsättningar att belysa hela området, och alla de komplikationer som finns. Projektet har därför begränsats till vissa frågeställningar. Vi ser det som ett bidrag till de verksamheter som pågår med liknande inriktning, dock med annat fokus.

Rapportens uppläggning

Kapitel 2 tar upp metodik och en översiktlig modell över spridning av stödmaterial. En generell kartläggning av olika slag av stödmaterial finns i Kapitel 3. Nästa kapitel ger ett exempel från tillämpningen av internkontroll vid småföretag, och stödmaterialens betydelse där. Kapitel 5 tar upp några olika teman som berör stödmaterial och dess användning. Det gäller främst hur Arbetarskyddsstyrelsen och Arbetarskyddsnämnden informerar och sprider material. I diskussionskapitlet 6 återkommer en del av dessa teman kopplade till en modell av användning av stödmaterial.

Tillkännagivande

Rådet för arbetslivsforskning har stött projektet med forskningsanslag. En projektskiss lämnades i början på 1997. Rådet beviljade ett anslag, och projektet har pågått under perioden 1998 - 2000.

Vi vill tacka Rådet för arbetslivsforskning och alla som bidragit med material och synpunkter. Det gäller särskilt Björn Hammar, Sveriges Verkstadsindustrier, Inger Hedenfeldt, Arbetarskyddsnämnden, samt Elisabeth Lewin och Matts Rydin båda vid Arbetarskyddsstyrelsen.

2 Strukturering och metod

Inledning

Detta kapitel beskriver det generella arbetssättet i rapporten. Det är ett brett problemområde, som berör många kunskapsområden. Vi har därför valt en bred ansats, som man kan beskriva som system- och resultatorienterad.

Definition och avgränsning av stödmaterial

I denna studie definieras stödmaterial, som material avsett att underlätta och stödja arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna. Materialet ska också vara allmänt tillgängligt. Det kan vara en kommersiell produkt, eller gratis material t.ex. från en myndighet eller via Internet.

Stödmaterial har traditionellt avsett handböcker, checklistor etc. I detta projekt har vi givit termen en bredare betydelse, och vanligen inkluderat lagar, standarder, programvaror, etc., som kan hjälpa företag i arbetsmiljöarbetet.

Man kan diskutera om lagar och författningssamlingar ska inkluderas. I många fall uppkommer gränsfall eftersom de ofta kan innehålla goda råd, tolkningar etc. och därmed ge ett stöd i arbetsmiljöarbetet.

Forskningsrapporter och metodik i dessa har inte inkluderats i begreppet. Ett skäl är att sådan metodik ofta håller på testas och är provisoriskt. Ett annat skäl är materialet inte är lätt tillgängligt, även om det är publicerat.

Även om lagar och forskning inte är objektet för studien, så har de dock en stor betydelse och behandlas på några ställen i rapporten.

Projektets delar

De viktigaste delarna i studien är:

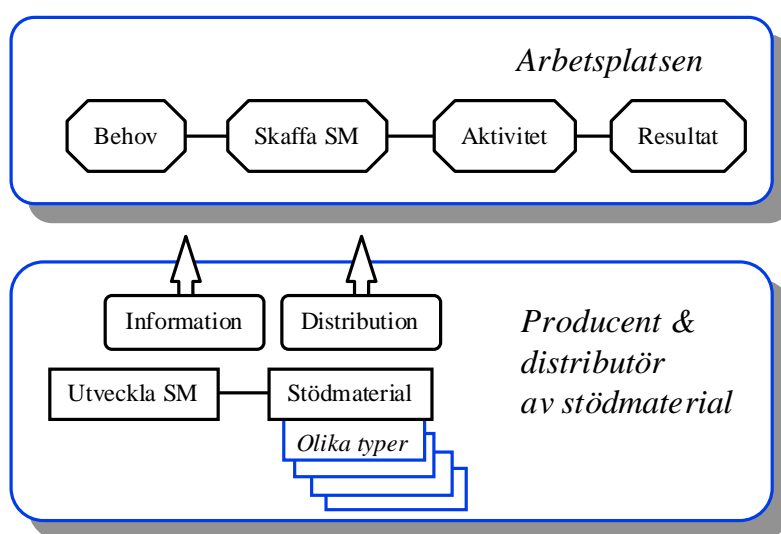
- Utveckling av en modell för beskrivning av frågeställningar och för datainsamling
- Inventering av existerande stödmaterial. Av intresse är information om spridning, användning och utvärdering i den mån sådant finns tillgängligt.
- Litteraturgenomgång, främst kompletteringar av det som gjorts i tidigare nämnda projekt vid IRS.
- Intervjuer och diskussioner med olika aktörer, om hur de ser på behov och användning.
- Internkontroll vid småföretag som särskilt tema. Detta har gjorts i samarbete med Arbetarskyddsstyrelsen.
- Analys och rapportering

En modell

En översiktlig modell (Fig. 2.1) av hur stödmaterial sprids och används har tagits fram, för att tydliggöra och strukturera olika problemställningar.

Övre delen av figuren summerar på ett enkelt sätt skedet på arbetsplatsen. Arbetsplatsen antas ha ett *behov* av att hantera sin arbetsmiljö; det kan finnas problem, eller man vill uppfylla krav i en föreskrift. Detta kan leda till att man *skaffar* något slag av stödmaterial. Användningen av materialet blir en *aktivitet* som kan leda till vissa *resultat* såsom förbättring av delar av arbetsmiljön.

Den undre delen av figuren är inriktad på stödmaterialen. Det finns *producenter* av olika *typer* av material, som ska *distribueras* till användarna.

Figur 2.1 Modell av sammanhanget kring stödmaterial för arbetsmiljö

Modellen har under arbetets gång utvecklats på olika sätt. Den har använts för att belysa och analysera olika problem, framför allt när det gäller diskussioner kring behov och uppnådda resultat på arbetsplatserna. Mer komplicerade modeller och även försök att kvantifiera vissa företeelser tas upp i efterföljande kapitel.

Inventering av existerande stödmaterial

Information om stödmaterial har samlats in via kontakter med olika aktörer, vid besök på mässan Arbetsmiljö 98, och sökningar på Internet. Olika sätt att klassificera och beskriva stödmaterial finns i Kapitel 3, där även inventeringen av material återges.

Ambitionen har inte varit att få en komplett sammanställning. Dels blir en sådan fort inaktuell, dels är kvalitetsfrågor viktiga och dessa har vi ej kunnat belysa. Vi även beaktat digitalt material, dvs vad som finns på datadisketter, CD och Internet. Betydelsen av sådant material kommer troligen att öka.

Litteraturgenomgång och datainsamling

Information har hämtats från vetenskaplig litteratur, information från myndigheter, lagstiftning och olika studier inom området. Det har inte varit möjligt inom projektets ram att göra en komplett genomgång, men materialet bör ändå ge en bild av kunskapsläget.

En viktig källa har varit intervjuer och diskussioner med olika aktörer, om hur de ser på behov och användning. Det har framför allt gällt producenter av kommersiellt material och personer vid myndigheter.

Det varit möjligt att i projektet ha samarbete med Arbetarskyddsstyrelsen (ASS) och Yrkesinspektionen. Det har gällt ASS aktiviteter med inriktning på internkontroll och småföretag. Det har inneburit att vi kunnat ta del av utredningsmaterial, och att erfarenheter samlats in från ett antal inspektörer med hjälp av en enkät.

3 Kartläggning av stödmaterial

3.1 Producenter och distributörer

Det finns många producenter och distributörer som bidrar till det stödmaterial som finns i Sverige med inriktning på arbetsmiljö. Detta avsnitt ger en summering av dessa men ger inte en komplett lista.

Vid mässan Arbetsmiljö i Stockholm september 1998, studerades vilka aktörer som presenterade stödmaterial. Material av produktrelaterad karaktär, t.ex. beskrivningar av specifik skyddsutrustning, uteslöts. Följande aktörer identifierades som hade praktiskt orienterat stödmaterial på mässan.

- Aktuell Arbetsrätt AB
- Arbetarskyddsnämnden (ASN)
- Arbetarskyddsstyrelsen (ASS)
- Arbetsmiljöpedagogik i Linköping AB
- Argentum Consulting
- Föreningen för Arbetarskydd
- Idea DVT AB
- LO
- Sveriges Verkstadsindustrier
- Utvecklingsrådet för den statliga sektorn (tidigare SAN, Statliga sektorns arbetsmiljönämnd, bytte namn medan studien pågick)

Andra producenter, distributörer eller finansiärer av stödmaterial som vi kommit i kontakt med under detta arbete är:

- Arbetsmiljöforum
- Arbetslivsinstitutet
- Industrilitteratur AB
- Institutet för Vatten och Luftvårdsforskning (IVL)
- Institutet för Verkstadsteknisk forskning (IVF)
- Kemikontoret
- Rådet för Arbetslivsforskning

3.2 Sammanställning av stödmaterial

Insamlingen av material

En kartläggning gjordes av olika slags stödmaterial hos några av de största producenterna genom att studera deras produktkataloger. Denna sammanställning speglar situationen vid början av 1999, och ytterligare material kan ha tillkommit sedan dess. Utgångsmaterial har varit:

- ASNs katalog - *Arbetsmiljöbokhandeln* - hösten 1998
- ASS boken *Böcker om din arbetsmiljö* 98/99
- ASS katalog augusti 1998 (ADI 100)
- Industrilitteraturs katalog *Ekonomi, juridik och miljö* 1997
- SANs Publikationer från SAN.

Typer av stödmaterial

För att beskriva stödmaterial har det klassificerats i tre olika "egenskaper":

1. *Form*: gäller den form materialet föreligger i; bok, häfte, CD, video etc.
2. *Innehåll*: anger hur materialet ska användas eller dylikt, t.ex. beskrivning av lagar, inlärningsstöd, råd, metod för riskanalys.
3. *Ämnesområde*: har de tre huvudkategorierna säkerhet, hälsa och organisation.

Vid klassificeringen av materialet har det som finns i distributörens katalog varit centralt. Skälet är att det verkar rimligt att utgå från konsumentens perspektiv, som ser vad som finns i en viss katalog. Detta innebär att ett antal titlar har räknats dubbelt. Främst gäller detta katalogen från Arbetarskyddstyrelsen, som innehåller många titlar från Arbetarskyddsnämnden - totalt 32 stycken.

Klassificeringen av materialet var svår, då beskrivningarna i katalogerna var kortfattade, och då materialen ibland berörde många klasser, och ibland inte riktigt passade in i vår uppdelning. Kartläggningen bör dock ändå ge en generell uppfattning om fördelningar mellan olika kategorier.

Stödmaterial

Det insamlade materialet har summerats i tre tabeller (3.1 till 3.3), som ger indelningar utifrån de tre egenskaperna. Tabell 3.1 anger totalt 1 018 produkter. I summan ingår dessutom 270 publikationer från ASS, som ingår i ett komplett "föreskriftspaket". Räknar man bort dessa ingår i 748 olika publikationer i sammanställningen.

Av Tabell 3.2 framgår att den största kategorin är publikationer som är kunskapsorienterade (227 st). Ett stort antal gäller praktiska råd (91 st) och enkla metoder t.ex. checklistor (41 st).

Tabell 3.3 visar att det är en stor bredd på ämnesområden som täcks. Störst antal material gäller internkontroll (41 st), men en stor del av dessa är snarlika. Störst är annars litteratur med anknytning till psykosociala frågor (37 st).

Tabell 3.1. Egenskap 1 Form: Antal stödmaterial med olika form från 4 huvudaktörer.

Materialens form	ASS	ASN	SAN	Industri- litteratur	Summa
Papper	707 ¹⁾	117	29	25	878
Digitalt	1	4	1	3	9
Video	103	9	0	1	113
OH-bilder	14	7	0	1	22
Totalt	832 ¹⁾	137	26	30	1018 ¹⁾

1) inkluderar 270 författningar o.dyl. från ASS

Tabell 3.2. Egenskap 2 Innehåll. Antal stödmaterial av olika typer från 4 huvudaktörer.

Typ av material	ASS ¹⁾	ASN	SAN	Industri- litteratur	Summa
Om lagar, föreskrifter	41	11	0	6	58
Basdata	3	2	0	0	5
Kunskap, förklaringar, FoU	133	72	13	9	227
Inlärningsstöd (t.ex. spel)	1	0	1	0	2
Avancerad metod (t.ex. riskanalys)	2	2	0	2	6
Enkel metod (t.ex. checklista)	1	32 ²⁾	3	5	41 ²⁾
Råd (praktiskt orienterat)	44	25	11	11	91

1) Endast böcker har bedömts, ej författningssamlingar

2) Inkluderar 25 st material kring ett "paket" med checklistor, varav 20 är varianter för olika branscher.

Kommentar

Sammanställningen är inte komplett, t.ex. anges i ASNs katalog att en del branschspecifikt material inte finns med. En del skrifter säljs av flera distributörer, t.ex. ASS säljer skrifter som producerats av ASN. Dessutom finns material av andra producenter, som ökar på antalet ytterligare.

Det material som presenterats på producenternas webbplatser är inte alltid identiskt med katalogerna. Exempelvis finner man inte i Industrielitteraturs katalog presentation av Kemikontorets produkter, de mest kända nämligen skyddsblad och miljöskyddsblad för kemiska produkter. Däremot finns den på Industrielitteraturs webbplats (www.industrielitteratur.se).

Kategorin *Integrering* i Tabell 3.3 tar upp material, som ger ett helhetsperspektiv på flera ämnesområden och visar på samband mellan olika områden. Däremot har inte material som ”bara” beskriver flera områden lagts här.

Tabell 3.3. Egenskap 3 Ämnesområde. Antal stödmaterial inom olika ämnesområden från 4 huvudaktörer

Ämnesområden	ASS ¹⁾	ASN	SAN	Industri-litteratur	Summa
Säkerhet					
arbetsplats	5	3	0	2	10
maskin	1	1	0	0	2
brand	4	3	0	4	11
hot och våld etc	7	9	0	0	16
övrigt ²⁾	8	9	1	4	22
<i>totalt</i>	<i>25</i>	<i>25</i>	<i>1</i>	<i>10</i>	<i>61</i>
Hälsa					
kemiska risker	10	18 ³⁾	0	4	32 ³⁾
ergonomi	5	2	2	1	10
psyko-social	23	12	2	0	37
rehabilitering	8	0	1	2	11
övrigt	10	15	3	1	29
<i>totalt</i>	<i>56</i>	<i>47</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>119</i>
Organisation					
intern kontroll	6	28 ⁴⁾	4	3	41 ⁴⁾
miljöledning ⁵⁾	2	2	0	2	6
allmän ledning	13	5	0	2	20
övrigt	2	7	4	1	14
<i>totalt</i>	<i>23</i>	<i>42</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>81</i>
Integrering	0	2	1	3	6
Övrigt⁶⁾	18	21	6	5	50

1) Endast böcker har bedömts.

2) Material om farligt gods har lagts in under Säkerhet - övrigt och i några fall även under andra rubriker beroende av materialets fokus.

3) Inkluderar 7 liknande material om isocyanater, men för olika branscher.

4) Inkluderar 25 st material kring ett ”paket” med checklistor, varav 20 är varianter för olika branscher.

5) Gäller yttre miljö

6) Material om lagstiftning av generell natur och annat generellt material har klassats in under Övrigt.

3.3 Stödmaterial på CD eller diskett

Inledning

Mer och mer stödmaterial kommer ut digital form på CD eller diskett. Då detta, tillsammans med Internet, sannolikt blir ett viktigt distributionssätt för stödmaterial har detta studerats speciellt.

En summering av produkterna görs i detta avsnitt. Vi har inte testat funktioner eller tillämpningar, utan bara återgett information från tillverkarna. Dessa kan beskriva sina program olika, så sammanställningen behöver inte nödvändigtvis alltid återspegla reella skillnader. Angivna priser är ungefärliga, och är exklusive moms. Dessa återger situationen våren år 2000.

I huvudsak ingår produkter gjorda för svenska förhållanden, men även en del utländskt material har inkluderats. Det identifierade materialet har delats upp i några huvudgrupper:

- Lagstiftning och standarder
- Internkontroll, och arbetsmiljö allmänt
- Kemiska ämnen
- Riskanalys och specialprogram

En sammanställning av stödmaterial i digital form finns också på IRS webbplats: <http://www.irisk.se>. Där återfinns också domänadresserna till producenterna.

Material om lagstiftning och standarder

I Tabell 3.4 finns en summering av den publikation som gjorts av lagstiftning och standarder på diskett eller CD.

Tabell 3.4. Lagstiftning och standarder - på diskett eller CD

Produktnamn	Kommentar	Producent	Pris / Uppgradering
AM Infobas	Arbetsmiljölagstiftning, AFS ¹⁾	KAB Konsult	1 950:- 700:- (1/år)
Arbetsmiljöns expertbank	Arbetsmiljölagstiftning, AFS, arbetsmiljöboken	ASS	3.900:- 1 950:- (1/år)
Regelbanken för arbete och miljö	All lagstiftning om yttre och inre miljö, 20-tal myndigheter, allmänna råd, EU förordningar, fackliga avtal, rättsfall	ASN	3 950:-, 2 450:- (2/år)
Maskindirektivet	Standarder knutna till EUs maskindirektiv	Svensk Material och Mekanstandard	6 400:- 1 400:- (1/år)

1) AFS = Arbetarskyddsstyrelsens Författningssamling

KAB konsult tillhandahåller via Industrilitteratur programmet *AM Infobas* som innehåller arbetsmiljölagen, arbetsmiljöförordningen, Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling samt ett databasprogram. Kostnaden är 1 950:- och uppdatering 700:- (1/år, tätare kan erhållas).

Från Arbetarskyddsstyrelsen kommer CDn *Arbetsmiljöns expertbank* som innehåller bl.a. Arbetarskyddsstyrelsens författningssamling (prenumeration på tryckt version ingår i priset), arbetsmiljölagen, arbetstidslagen, tobakslagen, samt Arbetsmiljöboken med hänvisningar till föreskrifter, anvisningar och meddelanden. Priset är 3 900:- och materialet uppdateras en gång per år för 1 950:-

Regelbanken för arbete och miljö är en CD från ASN som innehåller alla lagar, förordningar, föreskrifter och allmänna råd som gäller för en arbetsplats inom både yttre miljö och arbetsmiljö. Materialet innehåller ett söksystem. Föreskrifter och allmänna råd från ett 20-tal myndigheter finns med, och även EU förordningar. Fackliga avtal inom arbetsmiljöområdet, arbetsmarknadsförsäkringar finns med, samt rättsfall inom arbetsmiljöområdet och miljödomar. Utredningar från Riksdag och departement sammanfattas. Verktyg för internkontroll av arbetsmiljön har inkluderats. CD:n kostar 3 950:- och uppdateras 2 gånger per år till en kostnad av 2 450:- per gång.

EUs maskindirektiv på svenska och engelska, och samtliga standarder med anknytning till direktivet (ca 300 st, inkl standardförslag) finns på en CD. Denna har getts ut av Svensk Material och Mekanstandard. Standarderna finns dock inte i fulltext utan i sammandrag. Det finns en "mall", för att man själv ska kunna göra en riskanalys. Priset är 5 900:- med uppgradering ca 1 gång/år för 900:-.

Material om internkontroll och arbetsmiljö allmänt

Material om internkontroll och arbetsmiljö mer allmänt finns summerat i Tabell 3.5.

Idea Arbetsmiljösäkring från Idea DVT AB är ett program för att genomföra internkontroll. Systemet är uppbyggt som en interaktiv självstudiekurs där man kan lära sig arbetsmiljöarbete och vad lagen säger. Det finns hjälp att skapa egna rutiner via olika mallar och interaktiva checklistor. En modul hjälper till att bygga upp en handlingsplan med olika projekt, som kopplas till en databas och kan följas upp. Systemet innefattar ekonomidelar där man kan "bokföra" kostnader för olika åtgärder etc. Kostnaden är 1 995:- och för uppdateringar en gång per år 695:- .

Företaget Miljödata AB tillhandahåller ett datorbaserat system kallat *SAMBA* (Systematisk arbetsmiljöbedömning och analys), som uppges vara anpassat till internkontrollens krav. Systemet sägs fungera dels som ett instrument för linjeorganisationen att utreda, bedöma och dokumentera

faktorer i arbetsmiljön och dels för att utreda och dokumentera personalens upplevelser av olika faktorer i arbetsmiljön. Kostnaden är 6 000:-.

Tabell 3.5. Internkontroll och arbetsmiljö allmänt - på diskett eller CD

Produktnamn	Kommentar	Producent	Pris / Uppgrad.
Idea Arbetsmiljö-säkring	Checklistor, lagstiftning etc.	Idea DVT AB	1 995:- / 695:-
SAMBA	Utredning och dokumentation	Miljödata AB	6 000:-
Ativa Arbetsmiljö	IK, revision, skyddsronder etc	Ativa AB	4 900:-
Stigfinnaren	Checklistor, lagstiftning, etc.	SAN	150:-
Bättre arbetsmiljö	Utbildning i arbetsmiljö	ASN	450:-
Första hjälpen	Utbildning	ASN	450:-
Måla på rätt sätt	Utbildning	ASN	450:-
FRAM	Utbildning i arbetsmiljö i kommunala sektorn	Kommunförbundet m.fl.	500:-
WEST	Metod att mäta "arbetsmiljön" (med datorstöd)	IVF, Göteborg	500:-
Praktisk HMS-arbeid	Utbildning i riskhantering enligt ROS-metoden	Arbeidsmiljøforlaget, Norge	1995:-

Ett program som heter *Ativa Arbetsmiljö* (tidigare TQS-Arbetsmiljö) innehåller verktyg för revision, skyddsronder, arbetsmiljöinventering etc. Programmet är utvecklat av Ativa AB i samarbete med Sveriges Verkstadsindustrier. Priset är 4 900:-.

SAN utger en CD som kallas *Stigfinnaren*. Den innehåller sammanfattningar av författningstexter, exempel på handlingsplaner, kartläggningsinstrument, och checklistor för att genomföra internkontroll. Materialet kostar 150:-. Denna är ett komplement till en bok som heter Internkontroll - steg för steg som också kostar 150:-.

Utbildningsmaterialet *Bättre Arbetsmiljö - BAM* har getts ut på CD av ASN och kostar 450:-. ASN ger också ut en CD som heter *Första hjälpen*, som innehåller information och underlag för att utveckla rutiner för omhändertagande av skadade eller hastigt insjuknande medarbetare. Materialet kostar 450:-.

Måla på rätt sätt är en CD från ASN som innehåller ett interaktivt utbildningsprogram som avser att ge användaren praktiska färdigheter och ökad fackkunskap i arbetsmiljö och ergonomi. Materialet kostar 450:-.

FRAM är ett interaktivt utbildningsmaterial om arbetsmiljö på CD-ROM. Det är gjort för anställda i kommuner och landsting. FRAM är ett verktyg för att hantera olika problem på arbetsplatsen, och för att skapa bättre arbetsvillkor. Priset är 500:-, och beställning görs från Landstingsförbundet.

WEST är en metod att mäta olika förhållanden i arbetsmiljön (Bengtsson & Berglund, 1997). Metoden går ut på att poängbedöma nio arbetsmiljöfaktorer, och som stöd för registreringen finns ett datorprogram som bilaga till boken. Priset är 500 kronor.

Ett exempel från Norge är också inlagt i tabellen. *ROS Multimedia – Praktisk HMS-arbeid med fokus på risikostyring* är ett fyra timmars interaktivt utbildningsprogram på CD. Det går genom styrning av hälsa, miljö och säkerhet. Tyngdpunkten ligger på ROS-metoden, som är en enkel metod för risk- och sårbarhetsanalys. Det ingår också resultat från forskningsprogrammet ROS. Programmet distribueras av Arbeidsmiljøforlaget i Norge, och priset är 1 995 norska kronor.

Kemiska ämnen

Program och stödmaterial med information om kemiska ämnen finns summerat i Tabell 3.6.

Tabell 3.6. Information om kemiska ämnen - på diskett eller CD

Produktnamn	Kommentar	Producent	Pris / Uppgrad.
Kemiska ämnen	Info för varuinformationsblad, transportkort och skyddsblad för 5880 ämnen	ASN	4 800:- 3 350:- (1/år)
Mall för varuinformationsblad	Mall för varuinformationsblad	Kemikontoret (Industrilitteratur)	200:-
Skyddsblad för kemiska produkter	Kompletta skyddsblad för 3-400 ämnen	Kemikontoret (Industrilitteratur)	4 500:-
Chemsoft	Administrativt program för kemikaliehantering	Argentum Consulting	25 000:- och uppåt

Kemiska ämnen är en CD från ASN som beskriver hälsofarlighet, hur man skyddar sig och hanterar kemiska ämnen. Innehållet motsvarar den information som krävs för att upprätta varuinformationsblad, skyddsblad och transportkort. Databasen innehåller uppgifter på 5.880 kemiska ämnen och inkluderar alla ämnen som tas upp i svensk lagstiftning. Priset är 4.800:- för den svenska versionen (finns som engelsk för 4.000:-) och uppdateringar som görs en gång per år kostar 3.550:-.

Industrilitteratur distribuerar *Mall för varuinformationsblad* som kommer från Kemikontoret och kostar 200:-.

Kemikontorets *Skyddsblad för kemiska produkter* är ett antal pärmar med utförliga och kompletta skyddsblad för ett stort antal rena kemikalier. Dessa blad kan också köpas på diskett i MS Word format. Materialet tillhandahålls av Industrilitteratur och kostar 4 500:-.

Argentum Consulting marknadsför programmet *Chemsoft* som är ett system för administration av kemiska produkter i stor skala, varuinformation, brandrisker, förbrukning, lager, transporter, avfall etc. Kostnaden är 25 000 - 100 000:- beroende vilka moduler man köper. Användarna har tillgång till information via Internet, samt även en kontaktyta mot de andra användarna.

Risikanalys och specialprogram

Tabell 3.7 ger exempel på datorprogram som är avsedda att stödja riskanalyser, CE-märkning etc. Denna tabell tar upp också en del utländskt material, och förteckningen är långt ifrån komplett. Ibland har mer detaljerade beskrivningar givits, det är dock ingen värdering från vår sida bakom detta, utan är avsett att exemplifiera och beror i allmänhet på informationen varit lättillgänglig.

Det finns en stor mängd stora och avancerade program för tillämpningar inom kärnkraft, offshore etc. Det finns många producenter av sådana program, och exempelvis vid konferensen ESREL'99 finns 20 utställare av programvaror. Några exempel anges här som en allmän indikation på prisläge etc. Prisbilderna är svåröverskådliga, eftersom program ibland säljs i paket med andra program, det finns olika slag av rabatter osv.

Tabell 3.7. Exempel på program för riskanalys och andra analyser

Produktnamn	Kommentar	Producent	Pris
Riskbehandling	Mall för CE-märkning	SMS TEKNIKPLUS	1 900:-
CE-Certifier 3.0	Programpaket för CE-märkning	Prekam AB	20 000:-
EUrakel 2.1	Programpaket för CE-märkning	SINTEF, Norge	7 500:-
Risikanalys RA	Registrering och analys av arbetsolyckor	Miljödata AB	10 000:-
RiskOffice 5.1	Stöd för fyra riskanalysmetoder och rapportering av incidenter	Kemiteknik, KTH. Enheten för säkerhet	Ej fastställt
CARA-Fault Tree 4.1	Program för felträdsanalys finns även "Light"-version	Sydvest Programvare AS Norge	35 000:- — 12 000:-
Risk Spectrum	Programpaket med olika moduler, för bl.a. felträd	Relcon AB	20 000:- — 130 000:-

Programmet *Riskbehandling* är ett stöd när man skall genomföra CE-märkning på en maskin. Programmet ställer ett antal frågor och följer en mall som ska leda till ett färdigt dokument. Till disketten hör ett kompendium som beskriver metoden. Distribueras av SMS TEKNIKPLUS (Svensk Material- & Mekanstandard), priset är 1 900:-.

CE-Certifier är också ett program för CE-märkning. Programmet följer kraven i SS-EN 1050, Maskinsäkerhetsprinciper för Riskbedömning. De olika stegen har angivits: Statusrapport, Riskidentifiering, Riskbedömning, Riskreducering, Metodbeskrivning, Teknisk akt, Deklarationer (på 12 språk). Programmet har tagits fram av Prekam AB, och priset är 20 000:-. Det finns även enklare versioner med namnen *CE-Certifier Light* och *Analyzer*.

EURakel är ett program från Norge som ska stödja CE-märkning enligt direktiven för maskiner, lågspänning och EMC (elektromagnetiska störningar). Det ger information om direktiv och regler, programstöd för riskbedömning, ifyllda exempel, etc. Det finns en uppdaterad version från 1999. Programmet är utvecklat av SINTEF, och beställs från Norsk Teknologistandardisering, Oslo, och priset är 7 500 norska kronor.

Riskanalys RA är avsett att registrera arbetsolyckor vid en arbetsplatsen. Databasen kan sedan analyseras genom att söka på olika parametrar. Programmet är utvecklat av Miljödata AB i samarbete med Futura Statshälsan. Priset är 10 000:-.

RiskOffice är ett programpaket för stöd av riskanalyser och rapportering av incidenter. Det kan ge stöd vid Grovanalys, HAZOP, Operatörsanalys och för upprättande av en riskmatris. Det ingår också ett system för registrering, tillbud, olyckor etc, samt stöd för framtagning av rapporter. Programmet är utvecklat vid Enheten för säkerhet, Kemiteknik, Tekniska högskolan i Stockholm. Programmet har använts i utvecklingsprojekt och undervisning, och priset är ännu inte fastställt.

CARA-Fault Tree är ett program för konstruktion och analys av felträd (senaste version är 4.1). Det kommer från Sydvest Programvare AS i Norge, som samarbetar med SINTEF i utvecklingen. Det finns en mer avancerad och en enklare version av programmet. Priset för det större är 35 000 norska kronor och för det mindre 12 000.

Ett annat exempel är *Risk Spectrum* som ger stöd för ett antal riskanalysmetoder, såsom felträd och händelseträd. Det är utvecklat av företaget RELCON i Sverige. Ett komplett program kostar omkring 130 000 kronor och enstaka moduler finns för 20 000 kronor.

3.4 Internet

Inledning

Internet som medium blir alltmer väsentligt för att ge information inom arbetsmiljöområdet. I april 1999 använde 49,6 procent av alla svenskar mellan 12 och 79 år Internet¹. Hur stor andel av företagen som berörs, har vi inte sett någon uppgift om. Det totala antalet webbsidor i världen är stort och växer hela tiden.

Det ingår inte i målsättningen för denna studie att göra en analys av Internet och användningen inom arbetsmiljöområdet, men några aspekter diskuteras ändå kort i detta avsnitt. Det sker hela tiden ändringar av hur information och webbsidor lagras och utformas. Det är svårt att ge en mer permanent beskrivning av hur det fungerar.

Att hitta information

I den stora mängden tillgänglig information gäller det att hitta den som är intressant. Tre huvudvägar till den har man genom:

- Sökmotorer. Arbetsmiljömaterial kan sökas via traditionella sökmotorer där man letar på kombinationer av ord i dokument.
- Länkar och länkbibliotek. De flesta organisationer har webbplatser med ett rätt stort antal länkar som pekar vidare mot olika ämnesområden och andra sidor.
- Hänvisningar från tidningar och rapporter, som ger tips om bra webbadresser. Flera tidningar inriktade på arbetsmiljö har på sin webbplats en särskild sökfunktion som gör att man kan söka på tidigare artiklar i tidningen.

En utförlig publikation som beskriver olika källor till arbetsmiljöinformation är *Finn fakta om arbetsmiljön* (Matteoni, 1998). Den innehåller domänadresser till viktiga aktörer och informationskällor, t ex myndigheter, organisationer, bibliotek, databaser, sökmotorer osv. Den innehåller dessutom ett Internetregister.

Typer av material på Internet

Det finns en uppsjö av olika slag av information, och man kan göra många olika indelningar. Utifrån perspektivet av användare och arbetsmiljö finns:

1. Lagar och föreskrifter
2. Generell information. Organisationer, företag etc som presenterar sig själva och vad de gör
3. Försäljning, demonstration av produkter, t.ex. böcker, skyddsutrustning
4. Hjälpande och problemlösande
5. Allmän information
6. Forskningsresultat
7. Brus, ovidkommande saker, som stör mer än hjälper

¹ Från KK-stiftelsens tidning "*IT och lärande*", Nr 10, 1999

Lagar och föreskrifter på Internet

Lagstiftning och föreskrifter från myndigheter blir i allt högre grad direkt tillgängligt via Internet. En summering finns i Tabell 3.8 som även ger domänadresserna. Ett exempel är riksdagens informationssystem Rixlex där man kan söka efter gällande lagar och förordningar (Svensk författningssamling, SFS) i fulltext.

Ett alternativ är Juridiskt Forum, där man också kan finna lagar och förordningar. Informationstjänsten är inriktad på både professionella användare och allmänheten. En ytlig test gav intryck att denna bas var mer lättanvänd än Rixlex.

Ett generellt system som ska underlätta identifiering av offentliga dokument håller på att byggas upp. Detta kommenteras utförligare i nästa avsnitt 3.5.

Tabell 3.8 Exempel på domänadresser där information om lagar och föreskrifter kan hämtas

Källa	Internetadress:
Rixlex	http://www.sverigedirekt.riksdagen.se/lanksamling/lagar.asp
Juridiskt forum	http://www.jit.se/index2.html
Lagrummet	http://www.lagrummet.gov.se/
SverigeDirekt	http://www.sverigedirekt.riksdagen.se/
Arbetskyddsstyrelsen	http://www.arbsky.se/
Kemikalieinspektionen	http://www.kemi.se/
EUR-Lex, europeisk lagstiftning	http://europa.eu.int/eur-lex/sv/index.html

Många myndigheter publicerar sina föreskrifter på Internet, t.ex. Arbetskyddsstyrelsen och Kemikalieinspektionen. Länkar till olika myndigheter kan man hitta på webbplatsen SverigeDirekt, som ger en vägledning att hitta i den offentliga sektorn i Sverige.

Arbetskyddsstyrelsens föreskriftsamling är central inom arbetsmiljöområdet, och alla föreskrifter kan hämtas i pdf-format. Dessa visas i nummerordning och alfabetisk ordning, det finns dock ingen sökfunktion. Användningen försvåras av en svårförstådd numrering, där datorregistret visar gamla "AFS-nummer" istället för de aktuella. För den som vet vad han vill ha är detta en utmärkt service. Men för den som söker, är det svårare att komma rätt.

Det finns också möjligheter att hitta Europeiska unionens lagstiftning och Official Journal på svenska språket på webbplatsen "EUR-Lex".

Generell information

Det finns en överväldigande mängd information som på olika sätt berör arbetsmiljöområdet. I Tabell 3.9 finns adresserna till de exempel som nämns i detta avsnitt. Ett exempel på europeisk nivå är en webbsida med länkar till

europiska organisationer, och den kallas rätt och slätt "*Information*". Det finns en sida "*Sökning*" med en sökmotor som letar i olika EU dokument. Dessa webbsidor är skrivna på svenska, och motsvarande sidor finns också på de andra europeiska språken.

Tabell 3.9 Exempel på Internetadresser med generell information med anknytning till arbetsmiljöområdet.

Källa	Internetadress
"Information", länkar till EU-info	http://europa.eu.int/geninfo/info-sv.htm
"Sökning", söker dokument i EUs dokumentdatabas	http://europa.eu.int/geninfo/query_sv.htm
Europeiska arbetsmiljöbyrån	http://europe.osha.eu.int
Riksdagen	http://www.riksdagen.se
SverigeDirekt	http://www.sverigedirekt.riksdagen.se
ASS, Arbetarskyddsstyrelsen	http://www.arbsky.se
ASN, Arbetarskyddsnämnden	http://www.asn.se
Industrilitteratur	http://www.industrilitteratur.se
SAN, Statens Arbetsmiljönämnd	http://www.san.se

På europeisk nivå finns ett särskilt informationsnätverk inom arbetsmiljöområdet. Detta leds av Europeiska arbetsmiljöbyrån, och syftet är "att tillgodose informationsbehov hos människor som arbetar med arbetsmiljö". I Sverige har ASS utsetts som kontaktpunkt, och ett svenskt informationsnätverk har bildats med 20 organisationer.

Översikter över det officiella Sverige, och även allmän information om arbetsmiljö kan hittas på Riksdagens webbplats och SverigeDirekt. På dessa webbplatser finns även länkar till olika myndigheter, t.ex. inom arbetsmiljöområdet.

Alla de större producenterna av stödmaterial, t.ex. ASS, ASN, och Industrilitteratur har webbplatser. Dessa har dock olika karaktär. ASS webbplats kan betraktas som ett stödmaterial, här kan man t.ex. söka efter föreskrifter. Även på ASNs webbplats finns möjlighet att söka information i form av det som publicerats i ASNs tidning *Arbetsliv i utveckling*. Industrilitteraturs webbplats har mer kommersiell karaktär och ger information om olika produkter.

Praktisk information på Internet

I ovanstående text har det mycket handlat om föreskrifter, lagar, och organisationer som beskriver sig själva. Den som har mer praktiska frågor har det svårare. Några exempel ges nedan, men urvalet är här avsevärt mindre.

Förutom den formella informationen har Arbetarskyddsstyrelsen en frågespalt. Det finns möjligheter att få individuella svar från handläggare vid verket på frågor via e-post. Det finns också en lista med tidigare frågor från

allmänheten och svar från verket. Det är dock ett ganska litet antal med tanke på områdets bredd, och frågelistan har inte uppdaterats sedan en längre tid på grund av resursbrist. Planer finns på att förstärka och utöka denna service

Tabell 3.10 Exempel på Internetadresser med praktiskt inriktad information med anknytning till arbetsmiljöområdet.

Källa	Internetadress
ASS, Arbetarskyddsstyrelsen	http://www.arbsky.se
IVF, Frågor om CE-märkning	http://www.ivf.se
Föreningen för arbetarskydd, kontakt med skyddsombud	http://www.skyddsombud.com/
Smelink	http://www.smelink.se
MSDS on the Internet	http://www.ilpi.com/msds

Ett annat exempel kan tas från Institutet för Verkstadsteknisk Forskning (IVF) där det finns 11 publicerade frågor och svar, vilka handlar om CE-märkning av maskiner.

Smelink är tänkt att vara en informationsplats för små och medelstora företag. Här finns delar som är inriktade på arbetsmiljö och internkontroll. Här finns även länkar till myndigheter, lagstiftning och en konsultdatabas där man kan söka upp konsulter inom olika områden, av vilka flera handlar om arbetsmiljö.

För den som hanterar kemikalier i arbetsmiljön kan man på "MSDS Online" hitta information på engelska. Där finns länkar till olika kemikalieleverantörer och universitet som tillhandahåller varuinformationsblad. Här kan man hitta information om de flesta kemiska ämnen. Det finns även länkar till olika organisationer som ger information är relaterat till kemiska hälsorisker.

Forskningsorienterat material

För den som vill tränga in djupt i specifika områden inom arbetsmiljön finns en mängd databaser som publicerar vetenskaplig litteratur inom arbetsmiljöområdet och närliggande områden. Exempel är

- Arblin, producerad av Arbetslivsinstitutet, som bl.a. ska innehålla alla svenska forskningsrapporter inom arbetsmiljöområdet
- CISILO, producerad av International Labour Office i Geneve,
- NIOSHTIC, producerad av National Institute of Occupational Safety and Health i USA,
- Riskline, producerad av Kemikalieinspektionen,
- Hazardous Substances Data Bank, från National Library of Medicine's Toxicology Data Network i USA.

En del av dessa källor kan nås genom att ansluta till en sk databasvärd, endera med modem eller via Internet. Exempel på sådana databasvärdar är Karolinska Institutets Bibliotek och DIMDI i Tyskland. Gemensamt för

dessa tjänster är att man måste registrera sig, få ett lösenord, och att sökningarna debiteras. Många av de söksystem som används är relativt avancerade och lämpar sig mest för specialister.

Flera av dessa databaser kan även köpas på CD med tillhörande prenumeration på uppdateringar. Exempelvis kan CISILO och NIOSHTIC köpas via SilverPlatter (www.silverplatter.com), och Riskline kan köpas via InfoNordic AB (www.infonordic.se)

Tabell 3.11 Exempel på Internetadresser med forskningsinriktad information med anknytning till arbetsmiljöområdet.

Källa	Internetadress
Arbline	http://www.niwl.se/bibl/arbline
National Library of Medicine	http://www.nlm.nih.gov
Internet Grateful Med	http://igm.nlm.nih.gov
TOXNET	http://sis.nlm.nih.gov/sis1
Karolinska Institutets Bibliotek, databasvärd	http://www.kib.ki.se
DIMDI, databasvärd	http://www.dimdi.de

En gratis tjänst på Internet för sökning av arbetsmiljölitteratur finns på Arbetslivsinstitutets webbplats, där databasen *Arbline* är tillgänglig. Inom det medicinska området är numera databasen Medline åtkomlig utan kostnad hos National Library of Medicine i USA. En användbar sida med databaser för medicinsk eller toxikologisk litteratur är *Internet Grateful Med* där man kan hitta exempelvis Toxline och Medline. En annan väsentlig webbplats är *Toxicology Data Network TOXNET* där man bl.a. kan hitta Hazardous Substances Data Bank och Gene-Tox.

Miljönätet - Information om yttre miljö

Lärdomar kan dras från en satsning på information som har gjorts inom yttre miljöområdet - Miljönätet som är baserat på Internet (<http://smn.environ.se>). Målet är att på frivillig väg skapa en gemensam samlingspunkt för alla som arbetar med miljöfrågor i Sverige. Detta ska göras genom att förbättra tillgängligheten av information och data om den svenska miljön. Målgruppen är miljöintresserade och yrkesverksamma inom området.

Svenska miljönätet är ett resultat från utredningen "IT i miljöarbetet" (SOU 1996:92). En försöksverksamhet startade 1997, och efter en utvärdering permanentades miljönätet 1998. Naturvårdsverket finansierar verksamheten med en budget på 2,9 miljoner kronor och fyra anställda personer.

En organisation kan ansöka om att bli medlem i Miljönätet och på så sätt få hjälp att föra ut information. Krav är att medlemmarna ska föra ut sakinformation om miljön (ej enbart reklam) och att hålla material på sina webbsidor aktuellt. För närvarande är cirka 100 medlemmar anslutna. I materialet ingår

fakta och information om miljön, samt sammanfattning av nyheter inom miljöområdet sorterat under olika områden.

Några väsentliga delar i miljönätet:

1. Katalog med länkar till medlemmarnas webbsidor
2. Söktjänst
3. Elektroniska konferenser om miljö och miljöarbete
4. Katalog med e-post adresser, bl.a. "Vem gör vad i Miljösverige".

Katalogen bygger på informationen i medlemmarnas webbsidor. För de specifika sidor som man vill ha med i katalogen skrivs en särskild kod, som anger vilken typ av information som finns på sidan. Innehållet klassificeras i flera olika typer av kategorier. En gång i veckan gör Miljönätet en automatisk genomgång av medlemmarnas webbsidor, för att identifiera den information som medlemmarna vill föra ut. En sakgranskning görs således inte av enskilda sidor, utan systemet bygger på att man har seriösa medlemmar.

Miljönätet har 20 000 till 25 000 besök per månad, och besökarna hämtar 130 000 dokument per månad. Det finns mer än 600 användare är registrerade i nätets elektroniska konferenser.

Olika utvärderingar görs med bland annat en användarenkät. Några omdömen man lyft fram är: *Ett sätt att slippa bruset på Internet.* och *En plats att nå ut till andra.*

Det finns flera saker som är intressanta för arbetsmiljöområdet.

- Oberoende sammanställning av information
- Bred informationsspridning prioriteras av statlig myndighet, rätt stora resurser
- Ej kommersiell som helhet, även om enskilda medlemmar exempelvis är konsulter
- Många olika slag av medlemmar, breddar perspektivet
- Indelning av innehållet i flera olika kategorier
- Söksystem
- Automatisk uppdatering av informationen
- Både svensk och engelsk information på enhetligt sätt.

3.5 Lagar och standarder

Inledning

Lagar, myndigheters föreskrifter och internationella standarder är väsentliga för hanteringen av arbetsmiljön. Man kan diskutera om de ska räknas som "stödmaterial", men en kort summering kan passa här.

Komplicerad lagstiftning

Lagstiftningen som kan beröra arbetsmiljön på olika sätt är omfattande. Förutom att känna till delar i Svensk Författningssamling, måste företagen även hålla sig informerad om författningssamlingar från ett stort antal myndigheter, t.ex. Arbetarskyddsstyrelsen, Räddningsverket, Socialstyrelsen och Sprängämnesinspektionen.

Bara hos Arbetarskyddsstyrelsen finns 145 gällande föreskriftshäften (september år 2000). För några år sedan fanns 180 stycken. Antalet paragrafer har minskat med 27% sedan 1997 (Anders Bergström, ASS, personlig kommunikation 2000), vilket underlättar situationen för den som vill vara informerad.

Förhållandena kompliceras av att ändringar görs av krav och regler. Vad företaget behöver känna till beror på verksamheten, de flesta berörs bara av delar av regelverket.

Inom flera områden förefaller lagstiftningen så omfattande, att det nästan är omöjligt att vara uppdaterad och följa föreskrifterna utan hjälp av experter. Ibland t.ex. vid hantering av kemiska produkter går det knappast att finna ens någon expert eller konsult, som behärskar mer än delar av området. Vill man ha kvalificerad hjälp får man ofta anlita olika experter för speciella områden såsom exempelvis transporter, klassificering, skyddsutrustning och brandrisker.

Ett offentligt rättsinformationssystem

Ett system som ska underlätta möjligheterna att hitta bland lagar och föreskrifter håller på att utvecklas. Utredningen "Ett offentligt rättsinformationssystem" (departementsserien Ds 1998:10) föreslår att staten ska svara för en kontinuerlig grundservice på rättsinformationens område med hjälp av informationsteknik. Denna grundservice ska rikta sig till både allmänheten och den offentliga förvaltningen.

Ansvaret ska omfatta de offentliga rättskällorna och sträcka sig från lagarnas förarbeten och de statliga myndigheternas föreskrifter till domstolarnas och myndigheternas rättspraxis. Enligt förslaget ska staten se till att rättsinformationen finns elektroniskt tillgänglig på ett överskådligt och enhetligt sätt. Enligt ursprungliga planerna skulle systemet börja fungera sommaren 1999, men det har uppkommit väsentliga förseningar. I dag innehåller systemets ingångssida endast länkar till rättskällorna. På sikt kommer rättskällorna att

knytas samman för att göra det möjligt att göra strukturerade sökningar över hela systemet samtidigt.

Internationella krav

Genom EES-avtalet och Sveriges medlemskap i EU blir det förändringar i regelsystemet på olika sätt, bl.a. ändringar av en del principer. De skrivningar som görs kan bli mer komplicerade och/eller svårtolkade.

Något som berör de flesta företagare är krav på CE-märkning, vilket är kopplat till flera olika europeiska direktiv och standarder. En produkt kan tvingas följa flera direktiv. Det gäller främst tillverkare och importörer, men även den som köper behöver ha kunskaper.

Ett av de berörda direktiven är maskindirektivet som har ett antal grundläggande krav överförda till svenska föreskrifter. Dessutom kommer ett stort antal standarder med anknytning till detta direktiv att träda i kraft de närmaste åren.

Standarder

I Sverige finns över 13 300 gällande standarder. Många ändras och t.ex. 1995 kom cirka 1 807 helt nya standarder och 350 reviderade standarder. Det finns över 14 000 globala standarder och närmare 5 000 europastandarder. Många av dessa är även fastställda som svenska standarder och som nationella standarder i andra länder. De flesta nya standarder är internationella.

Exempelvis fanns det i december 1996, 86 publicerade standarder med anknytning till maskindirektivet, och det planerade antalet ligger mellan 500 och 600 totalt. I standarderna är man inte helt stringent i hänvisningarna, och dessutom hänvisar man emellanåt till de internationella ISO-standarderna.

Standarderna är inte gratis, utan vill man vara uppdaterad kan det innebära avsevärda kostnader. En av de grundläggande standarderna, EN292, kostar cirka 1500 kronor.

SIS - Standardiseringen i Sverige är en fristående, opartisk förening med representanter från näringslivet, staten, kooperationen, kommunerna, landstingen, arbetstagare och konsumenter. SIS auktoriserar standardiseringsorganen och är svensk medlem i ISO och CEN. En översikt finns på domänadressen: <http://www.sis.se>.

Det pågår standardiseringsarbete inom många sektorer, vilket görs av SIS och standardiseringsorganen. Dessa är självständiga organisationer, som samordnar det tekniska arbetet med att utarbeta standarder:

- BST - Byggstandardiseringen
- HSS - Hälso- och sjukvårdsstandardiseringen
- IKH - Kran- och Hisstandardiseringen
- ITS - Informationstekniska standardiseringen
- SMS - Svensk Material och Mekan Standard

- SEK - Svenska Elektriska Kommissionen
- STG - Allmänna Standardiseringsgruppen
- TKS - Tryckkärlsstandardiseringen

Några internationella aktörer är:

- CEN, European Committee for Standardization (Comité Européen de Normalisation), som utarbetar europastandarder för tillverkning och provning/godkännande.
- CENELEC, European Committee for Electrotechnical Standardization (Comité Européen de Normalisation electrotechnique), som utarbetar europastandarder inom elområdet.
- ISO, International Organization for Standardization, som utarbetar global standard inom alla områden utom telekommunikationer och el.
- IEC, International Electrotechnical Commission, som utarbetar global standard inom elområdet.

4 Exempel: Småföretag och IK

4.1 Inledning

Detta kapitel beskriver ett projekt vid ASS med inriktning på småföretagens internkontroll. I samarbete med projektledningen skickades en enkät till de yrkesinspektörer som deltagit. Den innehöll 8 frågor om vilket stödmaterial företagen använde osv. Kapitlet innehåller en analys av resultaten och kommentarer.

Internkontroll (IK) av arbetsmiljön vid företag har valts som exempel i denna studie av fyra skäl.

1. IK är ett väsentligt inslag i Arbetarskyddsstyrelsens (ASS) strategi.
2. Det finns mycket stödmaterial inriktat på IK
3. Det fanns intresse hos ASS och yrkesinspektionen (YI) för att diskutera och samarbeta med anknytning till detta projekt.
4. Det fanns kvantitativa data tillgängliga, och vi kunde även ta fram kompletterande sådan.

Kungörelsen om "Internkontroll av arbetsmiljön" (AFS 1992:6) trädde i kraft 1 januari 1993. Den har sedan reviderats en gång (AFS 1996:6) som började gälla under 1997. I korthet innebär internkontroll att arbetsgivaren ska:

- Kartlägga arbetsmiljön
- Bedöma upptäckta risker
- Åtgärda
- Göra handlingsplan för det som in kan åtgärdas direkt

4.2 Projekt vid ASS

Projektet Internkontroll vid småföretag — IK-Små

Under 1996-1997 genomförde Arbetarskyddsstyrelsen ett projekt med inriktning på småföretagens internkontroll - *IK-Små* (ASS, 1998). Detta var inriktat på småföretag med mindre än 50 anställda i bl.a. verkstadsindustrin. Fokus låg på företag med mindre än 20 anställda där problemen upplevs som störst.

Projektet bestod av två delar, en informationsdel och en inspektionsdel. Projektets syfte var primärt att förbättra arbetsmiljön och initiera internkontrollarbetet, samt att pröva modeller för inspektion. Det var inte inriktat på att utvärdera internkontrollen som sådan eller dess lämplighet för småföretag.

I samband med projektet togs informationsmaterial fram som skickades till 36 000 företag i de branscher från vilket urvalet gjordes. Detta material nådde också de företag som senare inspekterades. En utvärdering av informations-spridningen har gjorts och tas upp i sektion 4.4. Efterfrågan på en broschyr,

Internkontroll av arbetsmiljön, som nämndes i informationen var stor, och på två månader beställdes 25 000 exemplar.

Avsikten var att över 1000 inspektioner skulle genomföras i skadedrabbade branscher. Yrkesinspektionsdistrikten valde själva ut företag som man trodde eller visste har stora risker. Olika distrikt valde med olika strategier. Valet är alltså inte slumpmässigt, och resultatet lämpar sig därför inte för statistisk behandling och analys.

Totalt besöktes 987 företag, och deras tillämpning av IK bedömdes som "IK-status" vilket är definierat i Tabell 4.1. Resultaten är summerade i Tabell 4.2, och det framgår att andelen med fungerande IK är liten.

Tabell 4.1. Definition av IK-status (ASS, 1998)

IK-status	
1	IK-arbetet ej påbörjat
2	IK-arbetet igångsatt
3	IK i funktion
4	IK fungerar med synbara resultat

Någon beskrivning eller analys av skäl till varför företagen saknade IK fanns ej rapporten. Enligt projektplanen (ASS, 1998) ska minst 80% av de inspekterade företagen ha en fungerande internkontroll till år 2000. Denna s.k. IK status 3 innebär dock inte att synliga resultat finns.

Projekt om uppföljning — IK-Små effekt

Under slutet av 1998 gjordes en uppföljning vid de företag som inspekterats i projektet IK-Små. Detta nya projekt kallades *IK-Små effekt* (ASS, 2000). Syftet var att få tillstånd ett tillräckligt antal inspektioner för att kunna bedöma effekterna av de 1000 inspektioner som gjordes 1998.

Två veckor före inspektionen skickades ett brev till de företag som skulle besökas. Totalt besöktes 369 företag, samtliga hade besökts även vid förra omgången. I urvalet hade företag i verkstadsindustrin prioriterats. Vid inspektionen bedömdes också nu IK-status.

Tabell 4.2. IK-status vid företag enligt bedömning av yrkesinspektörer från IK-SMÅ och IK-SMÅ Effekt.

IK-status	IK-SMÅ	Uppföljning, samma företag	
	1996	1996	1998
1	70%	54%	12%
2	20%	37%	40%
3	9%	6%	40%
4	< 1%	2%	8%
Antal företag	987	369	369

En tydlig förbättring har uppnåtts mellan de två tillfällena. Nästan hälften av dessa särskilt uppmärksammade företag har uppnått IK-status 3 eller 4.

Vid inspektionerna efterfrågades om arbetsgivaren tagit hjälp av någon i sitt internkontrollarbete. Svaren är summerade i Tabell 4.3. En annan fråga gällde om man arbetade med kvalitets- eller miljösystem såsom ISO 9000, ISO 14 000 eller EMAS. På denna fråga svarade 29% *Ja*.

Tabell 4.3. Vilka arbetsgivaren har tagit hjälp av i IK-arbetet (394 företag)

Organisation	Andel
Företagshälsovård	21%
Regionala skyddsombud	5%
Bransch el. arbetsgivarorganisation	11%
Andra organisationer	9%
Ej svar	54%

4.3 Enkät till inspektörer

Arbetsätt

För att få kompletterande information om användningen av stödmaterial skickades en enkät till inspektörer som deltagit i *IK-Små Effekt*. Enkäten skickades ut av projektledningen till de lokala projektledarna i de 10 YI-distrikt som deltog. Utskicket gjordes i slutet av projektet när inspektionerna var gjorda. Totalt kom det svar från 10 inspektörer från 8 distrikt.

Vid ett möte i december 1998 presenterades resultaten från enkäten vid ett projektmöte i *IK-Små Effekt*. Vid mötet fick vi synpunkter på resultatet, och även tillämpningen av IK generellt.

Enkäten

Enkäten innehöll 8 frågor, vilka är återgivna i Bilaga 1. Den var inriktad på den enskilde inspektörens helhetsbedömning av de företag han inspekterat under IK SMÅ Effekt. Frågorna var inriktade på antal och fördelning av företagen, och om stödmaterial. Den sista (nr. 8) innehöll frågor som använts i andra studier, varigenom det fanns möjligheter att göra jämförelser med annat material.

En alternativ uppläggning av undersökningen diskuterades, vilken skulle innebära att man bad om inspektörernas direkta observationer vid varje arbetsplatsbesök. Man skulle då för varje företag inkludera ett antal frågor med anknytning till stödmaterial. Detta hade gett ett avsevärt bättre underlag. Genomförandet av en sådan datainsamling visade sig dock vara helt orealistiskt.

Svaren

Fråga 1: Antalet inspekterade företag

De tio personer som svarat på enkäten hade totalt inspekterat 219 företag under projektet. Nio inspektörer svarade på frågan om hur många som hade mindre än 10 anställda. Dessa nio hade inspekterat 169 företag och av dessa hade 86, dvs 50%, mindre än 10 anställda.

Fråga 2: Tillgång till Internet hos de inspekterade företagen

Sex personer, som sammanlagt hade inspekterat 134 företag, svarade på den frågan. Svaren viktades med hur många företag som uppskattningarna grundades på och den genomsnittliga uppskattningen blev då 12%.

Kommentar

Jämfört med den allmänna användningen av Internet är detta en anmärkningsvärt låg siffra. I april 1999 använde 49,6 procent av alla svenskar mellan 12 och 79 år Internet.² Skillnaden kan bero på att de berörda småföretagen har en lägre användning, eller att inspektörernas bedömning är i underkant.

Fråga 3: Hur många använder allmänna checklistor ?

Nio inspektörer svarade på denna fråga. Genom en viktning med hur många företag varje enskilt svar grundades på får man ett genomsnitt på 23% av företagen.

Fråga 4: Hur representativa var de besökta småföretagen?

Sju personer menade att företagen var representativa, och två att de var bättre än genomsnittet. En svarade att de var en heterogen grupp och kryssade i alla alternativen.

Fråga 5: Typer av frågor från företagen

Frågorna och kommentarer från företagen har grupperats i 6 huvudteman. Svaren har viktats. Dels med utgångspunkt från hur stor andel som inspektörerna angivit för en viss fråga, dels med hänsyn till hur många företag som inspektören besökt. I Tabell 4.4 indikerar procenttalet hur stor andel av det totala antalet företag som tagit upp frågan.

Tabell 4.4. Typ av frågor från företagen

Typ av fråga	Andel företag
Hur hittar man material, goda exempel, utbildning, föreskrifter etc.?	25%
Vad är IK? Det passar inte oss! Varför behövs skriftligt material? Räcker det inte att vi löser våra problem?	24%
Hur mycket dokumentation behövs?	9%
Hur kommer man igång med IK? Vad ska man göra?	8%
Vad innebär riskinventering?	4%
Kan YI hjälpa till mer?	0,4%

² Från KK-stiftelsens tidning "IT och lärande", Nr 10, 1999

Fråga 6: Råd från inspektörerna

Inspektörerna har beskrivit tips och praktiska råd man givit till företagen under projektet. De sammanfattas kort nedan. I några fall har likartade råd slagits ihop i punkterna.

- Vad som ska ingå i IK
- Hur man gör en riskinventering
- Utgå ifrån egna behov och förutsättningar
- Skaffa (info om) Arbetarskyddsnämndens checklistor
- Utnyttja regionala skyddsombud
- Skaffa inte en "konsultpärm" för IK
- Ta upp arbetsmiljö vid personalmöten
- Använd medarbetarsamtal
- Arbeta förebyggande
- Krångla inte till IK, använd enkelt material som redan finns
- Ta hjälp av Mål 4 pengar
- Egna checklistor och exempel på IK
- Information om företagshälsovård och "arbetsmiljöservice" på universitetet
- Information om var man kan få utbildning, var man beställer föreskrifter och IK-material
- Tips om företag som är bra på arbetsmiljö (antagligen avses goda exempel)

Kommentar

Anmärkningsvärt är att endast de fyra första punkterna togs upp av mer än en person. De nämndes av två personer. De första punkterna kan möjligen ha uppfattats som självklara av många, och därför har de inte nämnts. Några av inspektörerna kan i sina svar ha utgått från att företagen arbetat utifrån en allmän checklista, och att de i svaren lade till ytterligare råd. Råden från inspektörerna till företagen verkar ändå vara tämligen olika.

Fråga 7: Rekommenderat stödmaterial, t.ex. checklistor eller handböcker

I Tabell 2 finns exempel på stödmaterial som rekommenderats av inspektörerna, och hur många inspektörer som angett respektive typ av material. Dessutom har svaren viktats så att procenttalet i tabellen nedan indikerar hur stor andel av det totala antalet företag som berörs.

Det som nämndes var främst material från Arbetarskyddsnämnden (ASN) och ASS.

Tabell 4.5. Material som rekommenderats av inspektörerna

Typ av material	Antal inspektörer	Andel företag
ASN - Checklistor	4	37%
Ospecificerat "Branschspecifika"	2	14%
Ospecificerat "Checklistor"	1	24%
Ospecificerat "ASN"	1	23%
ASS - ADI broschyrer	1	8%
Ospecificerat "FHV"	1	7%
ASS - AFS 1996:6 lista för småföretag	1	5%
ASN - Samordnad internkontroll	1	2%
ASN - Småföretagspaket	1	2%
Ospecificerat "Mål 4"	1	-

Fråga 8: Hur håller sig företagen informerade om föreskrifter etc.

I frågan ingick exempel på olika informationskällor. Inspektörerna skulle bedöma hur viktiga dessa var, för att företagen skulle hålla sig informerade om lagar och föreskrifter gällande säkerhet, hälsa och miljö. Skalan gick från 1 (*inte alls viktig*) till 5 (*oerhört viktig*).

Medelvärde per inspektör och antalet svarande framgår av Tabell 3. Där finns också en jämförelse med samma frågor från en europeisk studie inom kemisektorn i Sverige, Finland, Italien, Tyskland och Storbritannien (Harms-Ringdahl & Jansson, 1997b, Whetton & Schabel, 1997). Frågorna där besvarades av 132 små företag inom kemisk industri, så målgruppen var annorlunda.

Kommentar

Inspektörernas svar ligger generellt lägre än företagens, utom för betydelsen av hjälp från "Moderföretag". En av inspektörerna angav "1" för alla informationskällorna, vilket påverkar medelvärdena nedåt. Det förklarar dock bara delvis de svenska inspektörernas lägre värden.

En intressant skillnad är att information från myndigheterna ligger högst hos företagen och bland de lägsta hos inspektörerna. Båda grupperna rankar hjälp från konsulter lågt.

Tabell 4.6 Betydelsen av olika informationskällor. Jämförelse mellan inspektörer och europeiska företag (n=132)

Informationskällor	Denna enkät		"Företag"
	Medelpoäng	Antal svar	Medelpoäng
Deltagande i kurser, seminarier, möten o.dyl.	2,1	8	3,3
Information från			
• Branschorganisationer	2,9	10	3,5
• Moderföretag	3,0	7	2,7
• Konsulter	1,7	9	2,6
• Företagshälsovården*	2,6	8	-
Kontakter med relevanta myndigheter	2,2	8	4,0
Publikationer, tidskrifter, handböcker, böcker	2,6	9	3,9
TV, tidningar	2,4	9	2,3
Internet*	1,9	7	-

* Frågorna fanns bara i denna enkät.

4.4 Information till företagen

Informationsinsatser

Som en del av *IK-SMÅ* gjordes en omfattande informationsinsats, vilken också värderades (ASS, 1998). Detta är av intresse på flera sätt för denna studie. Under september 1996 gjordes ett utskick till mer än 36 000 företag. I detta ingick:

- Tidning med populärbeskrivning av IK (ADI 481) "säkrare, roligare, effektivare"
- Kupong för att beställa AFS 1992:6, om IK
- Brev från yrkesinspektionsdistriktet att man skulle göra en storsatsning på IK.

I samband med inspektionerna vid det tusental företag som besöktes överlämnade man:

- Broschyr *En introduktion till internkontroll av arbetsmiljön* (ADI 423).
- Broschyr inriktad på IK i verkstadsindustrin (ADI 482) (berör de flesta företagen som kom med *IK-SMÅ Effekt*)
- "Kom-igång-lista"
- Skickade inspektionsmeddelanden efter besöket.

Utvärderingar

Utskicket, i synnerhet tidningen "säkrare, roligare, effektivare" följdes upp med telefonintervjuer av 200 företagare. Vid uppföljningen angav 32% att de kommit igång, och cirka 10% att utskicket påverkat företaget att komma igång. Man frågade om det uppmärksammats, och fick svaren:

Uppmärksammat	69%
Öppnat eller bläddrat	60%
Bevisligen kunnat återge något	28%

Andelen företag som bevisligen kunnat återge något är mycket hög vid en jämförelse med andra reklam- och informationsinsatser.

Ibland används ekonomiska mått för att bedöma informationsinsatser. Om man beaktar den totala kostnaden för tidningen och utskicket får man 33 kr per läst budskap, och 72 kr på budskap som kunnat återges.

600 beställningar gjordes av AFS 1992:6, det innebar att cirka en på 60 gjorde en beställning.

Resultatet av den utsända informationen har granskats noggrant. Däremot har inte någon systematisk värdering av tillgängligt stöd- och informationsmaterial etc. ha gjorts under inspektionerna, varken vid den första eller andra insatsen.

4.5 Kommentarer

Resultaten av insatserna

De företag som utvärderades i IK-SMÅ Effekt hade varit med om rad åtgärder. En summering är:

1. Utskick med tidning, allmänt brev etc. (september 1996).
2. Förhandsmeddelande om inspektion
3. Inspektionen
4. Utdelat material vid inspektionen
5. Inspektionsmeddelande
6. Förhandsmeddelande om inspektion 1998

Denna insats ledde till att man vid inspektionen 1998 bedömde att nästan hälften av företagen kommit igång med IK. Dock hade endast 8% nått IK-status 4, dvs att man också fick mätbara resultat.

Om resultaten från enkäten

När det gäller information om användningen av stödmaterial generellt, får man se upp med tolkningen av resultaten. "*IK-Små Effekt*" är ett speciellt projekt som inte ger samma fakta som man skulle fått om enkäten handlat om normala inspektioner, eller om inspektörernas generella uppfattning. I det här fallet var både företagens frågor och YIs tips fokuserade på IK.

Svaren utgick från enskilda inspektörers erfarenheter, och antalet som deltog i enkäten var 10. Antalet får anses lågt, och man måste därför vara försiktig

med slutsatserna. Det var stor variation på svaren, då inspektörerna skulle svara med egna formuleringar, i synnerhet för fråga 5.

Användning och efterfrågan av stödmaterial

I genomsnitt använder 23% av företagen "allmänna checklistor" (fråga 3). En fjärdedel av företagen undrade hur man hittar stödmaterial etc (fråga 5). De inspektörer som rekommenderade material verkade i huvudsaklig utsträckning hänvisa till Arbetarskyddsnämndens checklistor el. dyl. (fråga 7).

Det som inspektörerna ansåg vara viktigast för att sprida information var "moderföretag" och "branschorganisationer". Konsulter och Internet ansågs ha liten betydelse

Från diskussionen med inspektörerna

Diskussionen i samband med presentationen av resultaten var intressant på flera sätt. En frågeställning med anknytning till stödmaterial har att göra med olika aktörers intressen.

En inspektör påpekade, att när internkontroll krävdes av företagen uppkom det ekonomiska intressen. Många konsulter tolkade IK som krångligare än vad det behövde vara och "tog därmed död på ett möjligt intresse". Detta ledde till en föreställning att det krävdes mycket material, handböcker etc. Yrkesinspektionen fick försöka tala om att IK inte behöver vara så krångligt.

En inspektör formulerade det som att dokumentationskraven var högre i början och att mycket stödmaterial bygger på den gamla bilden av IK. Det behövs nytt material som bygger på den ändrade synen.

En viktig aspekt på stödmaterial gäller i vilken utsträckning man kan förlita sig på skriftlig information. Dyslexi, språkbakgrund etc gör att man behöver ett bredare perspektiv. Det kan behövas material, som inte utgår från att man ska läsa, t ex video. Personliga möten kan vara viktiga, speciellt för de minsta företagen.

Kravbilden på företagen kommer in på flera sätt. En fråga som togs upp av några inspektörer gällde olikheter i bedömning mellan yrkesinspektionsdistrikt och mellan enskilda inspektörer. Man menade att det behövdes mer likartade tolkningar av kraven.

Det finns en viss skepsis mot IK vid småföretag. Det syns i fråga 5, där svaren indikerar att ungefär en fjärdedel av företagen uttrycker ett ifrågasättande av nyttan med internkontroll.

Diskussionerna fördes om bedömningsgrunderna för IK status. Det finns ett tolkningsutrymme med skillnader mellan olika inspektörer. De fanns också stora variationer mellan inspektionsdistrikten i projektet *IK-SMÅ*. Detta är en tänkbar felkälla i resultaten som bör beaktas vid tolkning av resultaten.

5 Olika perspektiv på stödmaterial

5.1 Arbetarskyddsstyrelsens Informationsenhet

ASS roll

Arbetarskyddsstyrelsen (ASS) är en viktig aktör när det gäller spridning av stödmaterial. Nedanstående uppgifter är en sammanställning av den informations-spridning som ägt rum via Arbetarskyddsstyrelsen och dess Publikations-service (personlig kommunikation, Matts Rydin, ASS, 2000).

Det stödmaterial som tas upp här är:

- Informationsbroschyrer
- Föreskrifter
- Böcker etc

Informationsbroschyrer

Den största upplagan har avgiftsfria informationsbroschyrer, som når ett stort antal företag. Spridningen framgår av Tabell 5.1. Merparten av åtgången har varit efterfrågestyrd, dvs det har funnits en beställning för de broschyrer som distribuerats. Från slutet av 1980-talet har efterfrågan på informationsbroschyerna minskat, mest påtagligt under senare år. Tänkbara orsaker är enligt ASS en minskning av antalet nya regler, och en förskjutning av intresset mot psykosociala arbetsmiljöfaktorer jämfört med tidigare.

Tabell 5.1 Spridning av ASS avgiftsfria informationsbroschyrer 1985 -1999.

År	Antal, miljoner
1985	2,0
1990	2,5
1995	1,4
1996	1,5
1997	1,6
1998	1,5
1999	1,0

De mest rekviderade informationsbroschyerna har under 1995 - 1999 varit:

- Trycksakskatalogen, ADI 100
- En introduktion till internkontroll av arbetsmiljön, ADI 423
- Så får barn och ungdomar arbeta, ADI 43
- Belastningsskador – Nej tack, ADI 447
- Ansvar och befogenheter i arbetsmiljön, ADI 379
- Anmäl arbetsskadorna, ADI 161
- Lilla guiden till arbetsmiljölagstiftningen, ADI 480
- Arbete vid bildskärm, ADI 524

- Datorn och skolan, ADI 498
- Besiktiga tryckkärlen, ADI 485
- Sifferfakta belastningsergonomi, ADI 507

Föreskrifter

De mest rekviderade föreskrifterna är:

- Internkontroll av arbetsmiljön, AFS 1992:6 samt AFS 1996:6. Totalt antal t.o.m. september 1999 var 156 000.
- Arbetsanpassning och rehabilitering, AFS 1994:1
- Kränkande särbehandling, AFS 1993:17
- Våld och hot i arbetslivet, AFS 1993:2
- Arbete vid bildskärm, AFS 1992:14
- Allmänna råd beträffande psykiska och sociala aspekter på arbetsmiljön, AFS 1980:14
- Minderåriga, AFS 1996:1

En del föreskrifter, exempelvis de om hygieniska gränsvärden, har kommit ut flera gånger med olika numreringar. Sammantaget har de olika utgåvorna tillhört de mest beställda.

Publicerade böcker etc.

De mest rekviderade böckerna som givits ut av Arbetarskyddsstyrelsen summeras nedan. Flera av dessa produkter har funnits länge och uppdaterats flera gånger.

- Arbetsmiljölagen med kommentarer (beställningsnummer H 8)
- Arbetstidslagen med kommentarer (H 26)
- Arbetsmiljüboken (H 231)
- Gräv säkrare (H 7)
- Sakordsregistret (H 2)
- Se och räkna på arbetsmiljön (H 137)
- Kemikaliekontroll (H 228)
- Debriefing krisstöd (H 212)

Förutom för de mest populära böckerna är upplagorna inte så stora, och för flertalet är några tusen en bra försäljningsiffra.

Tidningen Arbetarskydd

Tidningen Arbetarskydd ges ut av ASS, och den hade en prenumererad upplaga på 25 100 för 1999. Den kommer ut med 14 nummer per år och blir därmed också en väsentlig kanal för information.

Internet

Arbetarskyddsverkets webbplats – www.arbsky.se – har en snabbt växande besöksfrekvens. Under maj år 2000 var antalet besök 35 000.

På webbplatsen finns alla föreskrifter och arbetsmiljölagen. Dessa kan hämtas som filer i pdf-format. Hittills har det dock varit svårt att söka bland dessa, det krävs att man kan numret eller förstår vad som behövs från titeln.

Det finns ingen sökfunktion för föreskrifterna, dock finns det sådan hjälp för själva webbplatsen.

Det finns möjlighet att ställa frågor via webbplatsen, och det kommer cirka 10 ärenden per dag, vilka går vidare till handläggare som svarar per e-post. Det finns en del frågor och svar publicerade. Planer på en vidare utveckling av denna service är på gång.

Några aspekter

En av informationsenhetens uppgifter är att få ut material till arbetsplatserna. Den huvudsakliga inriktningen blir massdistribution och att marknadsföra existerande material. De kostnadsfria broschyrerna är viktiga och en del är mycket efterfrågade. Det är dock svårt att bedöma den reella effekten, både av detta material och av annat stödmaterial.

Arbetskyddsstyrelsens ordermottagning via Publikationsservice tar emot 800 – 1000 order per vecka. Till detta kommer också ett stort antal kontakter, vilka inte leder till order som kan faktureras.

Det finns ett register över kunder som köpt material (inkl. enstaka föreskrifter) eller kurser från ASS sedan början av 1997, och antalet aktiva identifierade företag är drygt 25 000. De som enbart beställt en gratisbroschyr är inte inkluderade. Dessutom finns drygt 12 000 företag som prenumererar på föreskrifter registrerade separat, med en viss överlappning med kundregistret.

Vid ASS pågår även utredningar om att pröva andra informationsvägar. Det kan vara samarbete med andra organisationer, revisorer, försäkringsbolag etc. Särskilt intressanta är de lokala aktörerna som ofta har direkta kontakter med företagen och arbetsplatserna.

5.2 Arbetskyddsnämnden

ASNs roll

Arbetskyddsnämnden (ASN) ägs av SAF, LO och PTK gemensamt. ASN ska utveckla och förmedla kunskap och erfarenhet av arbetsmiljö. Nämnden publicerar faktaböcker, utbildningsmaterial, CD-ROM-skivor och videofilmer, samt arrangerar utbildningar. ASN är i huvudsak inriktad på privata näringslivet, men även offentliga sektorn är ett väsentligt område.

De frågeställningar vi tar upp här gäller kontakter med kunder och exempel på upplagor (personlig kommunikation, Inger Hedenfeldt och Eric Jonsson, ASN, 2000).

Kontakt med beställarna

De främsta vägarna till kontakt är tidningen *Arbetsliv i utveckling* (4ggr/år 195 000 ex per utgivning) och Litteraturkatalogen (2ggr/år, 70 000 ex per utgivning). Båda dessa är kostnadsfria. Det finns också nyhetsbrevet *Arbetsliv direkt* 10 ggr/år med en begränsad målgrupp.

Internet som försäljningskanal ökar i betydelse, och ca 500 – 1000 st produkter köps per månad via webbplatsen. Kunderna köper också allt större poster. Det är ca 6 000 besök per månad.

ASN har en del material direkt på Internet. Det gäller exempelvis rekommendationer för första hjälpen, och broschyrer om risk och skydd vid arbete med isocyanater, vilka går att hämta hem i sin helhet med grafik och bilder.

Exempel på upplagor

Det mest efterfrågade materialet är *checklistor* för granskning av arbetsmiljön. Det finns nu 26 stycken olika varianter och de hade en upplaga av sammanlagt 25 000 ex under 1999. Dessa har funnits i flera år, vilket innebär att de nått ut till ett avsevärt antal företag. Liksom för ASS är det en stor variation mellan försäljningssiffrorna för olika produkter. De checklistor som nått en upplaga på mer än 1000 exemplar 1999 är:

- Trivsel och arbetsklimat (art nr 272), 9 000 ex
- Allmän checklista för skyddsron (251) 5 400 ex
- Bildskärmsarbetsplatser (257) 2 800 ex
- Kontor (267) 1 900 ex
- Städning (273) 1 600

Det mest spridda materialet heter "Bättre arbetsmiljö", som har funnits en lång tid. ASN uppger att cirka en miljon chefer, arbetsledare och skyddsombud har genomgått denna utbildning sedan 1974. Den har också översatts till mer än 30 språk.

Ett annat exempel är *Tid för arbetsmiljön*, som är inriktat på internkontroll för småföretag, och som når ca 2 000 kunder per år. Ett annat exempel är *Risktermometern* som sålts i 2 800 ex. totalt.

Några aspekter

Det material som ges ut testas ibland, t.ex. vid kurser, som företagssamarbete eller genom telefonintervjuer.

ASN har ett stort kundregister på cirka 25 000 företag, och med ett ännu större antal kontaktpersoner (43 000). Registret uppdateras regelbundet, d.v.s. nya kunder tillkommer och de som inte köpt material under de två senaste åren rensas bort.

5.3 Studie om verktyg för småföretag

En studie har gjorts vid IVL på ett tema liknande detta projekt (Eurenius, 2000). Rapporten har ett försäljningsperspektiv, där man utgår från företagets behov, marknadsföring och utformning. Syftet var att ta upp frågor om:

- Vilka behov småföretag har av verktyg

- Hur man utformar verktyg för att de ska passa småföretag
- Hur man marknadsför verktyg till småföretag.

Småföretag anges som företag med färre än 50 anställda. Verktyg är inte definierat så tydligt, men verkar vara av typen checklista eller metodbeskrivning. Det är smalare än begreppet "stödmaterial" som det används denna rapport.

Företagens upplevda behov diskuteras och exempel på problem är:

- I företag med mindre 10 anställda kände 68% av företagsledarna inte till internkontrollen.
- Uppfattning att egna arbetsmiljön är bättre än genomsnittet (tyckte 22 av 30 intervjuade småföretagsledare)

En del olika kanaler och erfarenheter från marknadsföring avhandlas. Det finns uppenbara svårigheter för den vill sälja sitt verktyg, och en del råd ges för den som vill försöka.

Ett förslag finns för hur personer vid ett företag kan tänkas granska ett verktyg inför ett eventuellt köp. Det är uppdelat i fyra huvudfrågor:

1. Är verktyget intressant vid första anblicken? (Framsida, titel, upplägg)
2. Är verktyget trovärdigt och relevant? (Målgrupp, ämnesinnehåll, avsändare)
3. Är arbetet realistiskt? (Tid, omfattning, företagets storlek etc)
4. Ser vi några resultat? (Åtgärder, typ av verktyg, etc)

Frageställningarna har använts som test på 12 olika allmänt tillgängliga verktyg. För den som utformar verktyg för stöd till arbetsmiljön kan frågorna vara bra som en kontroll av sitt material.

Den övergripande slutsatsen i rapporten är att det är komplext och svårt att nå ut med arbetsmiljöinformation till småföretag. Rapporten poängterar betydelsen av företagets upplevda behov, liksom att marknadsföringen är mycket viktig.

5.4 Information och spridning

Hur producenter och myndigheter kommer ut med information är väsentligt. Likaså hur informationen tas emot. Dessa avsnitt återger en del material kring detta.

Många informerar

Det finns flera kanaler för masskommunikation inom arbetsmiljöområdet. Några exempel är:

- Tidningen Du & Jobbet (f.d. Arbetsmiljö) är Nordens största arbetslivstidning, med en prenumererad upplaga på 105 000 exemplar. Av dessa går 85 000 till skyddsombud för vilka kostnaden täcks av statsbudgeten via Näringsdepartementet. Det kommer ut 11 nummer per år.

- Tidningen Arbetarskydd ges ut av ASS, och den hade en upplaga på 25 000 för 1999 (prenumeration). 14 nummer kommer ut per år
- ASN har tidningen *Arbetsliv i utveckling* med utgivning 4ggr/år och cirka 200 000 ex per utgivning (gratis).
- ASS avgiftsfria informationsbroschyrer gick ut i en miljon exemplar 1999, och hade varit ännu större tidigare.
- ASS webbplats (arbsky.se) har cirka 30 000 besök per månad.
- ASN webbplats (asn.se) har cirka 6 000 besök per månad.

Det verkar som om minst 200 000, och kanske uppemot 300 000, människor nås av information rätt regelbundet. Det finns överlapp mellan medierna, och även sådana kanaler som inte kommit med här.

Detta kan jämföras med att det finns totalt 3,5 miljoner människor anställda (SCB, 2000), vilket skulle innebära att knappt 10% nås av sådan information. Det finns 290 000 arbetsställen med anställda, men det är svårt att säga något om hur många av dessa som nås.

En annan kontaktyta är yrkesinspektörernas besök vid företag. De genomför mellan 35 000 och 40 000 arbetsställebesök per år (ASS, 2000b). Sådana kontakter blir av avsevärt större kvalitet, och de bör därför ses som mycket väsentliga. Troligen besöks många ställen flera gånger, men det förefaller rimligt att cirka 10% av arbetsställena besöks under ett år.

En viktig spridningsväg kan vara olika typer av kursverksamhet. Kurser inom arbetsmiljöområdet anordnas av många av de stora aktörerna, t.ex. ASS, ASN, SAN, Sveriges Verkstadsindustrier. Man kan förmoda att arrangörerna då presenterar sitt eget stödmaterial.

Spridning av material

Hur mycket av materialet som kommer ut och når användaren är intressant. Det är ofta uppgifter som anses konfidentiella av producenterna, men vi har fått ta del av en del siffror. Det utförligaste är det som kommer från ASN och ASS och de återges i avsnitt 5.2 och 5.3.

En bok hos ASS räknas som en storsäljare om den kommer upp i upplaga på två till tre tusen. Men upplagor på högst 1000 verkar vara vanligt för skrifter.

De olika digitala produkterna i form av CD eller disketter sprids i mycket varierande omfattning. Sammanställningarna med regler på CD har upplagor på någon eller några tusen, där en bedömning av storleken dock kompliceras av att det sker regelbundna uppdateringar.

Det avancerade programmet *Chemsoft* har cirka 30 användare, medan andra billigare program har upp mot 1000 användare. En del CD säljs i storleksordningen några hundra om året.

Hur skaffar/får företagen information

Det finns några olika studier om hur företag får sin information. Enligt en tio år gammal studie (Unger, 1989) gällde att:

- Företagsledare nås oftast av skriftlig information medan arbetstagare oftare nås av muntlig.
- De flesta säger sig nås av mycket arbetsmiljöinformation men endast 10% av de tillfrågade säger sig söka aktivt.
- För att nå småföretag behövs en bra kontakt med lokala organisationer.
- Kommunikationen inom småföretag är bristfällig. Intresset för arbetsmiljöfrågor är ganska litet hos anställda i mindre företag.
- Tidsfaktorn är viktig för småföretag och informationsverksamhet måste bedrivas lokalt.

Enligt Arbetarskyddsstyrelsen (1995) är branschtidningar och TV viktiga informationskällor för småföretagen.

I en studie om små kemiska anläggningar (färre än 100 anställda) ingick en enkät till ett hundratal företag (Whetton & Schabel, 1997; Harms-Ringdahl m.fl., 2000). Företagen fick bedöma hur viktiga olika informationskällor var. Andelen företag som tyckte en viss informationskälla var viktig:

• Publikationer, tidskrifter, handböcker, böcker	74%
• Kontakter med relevanta myndigheter	71%
• Information från branschorganisationer	56%
• Deltagande i kurser, seminarier, möten o.dyl.	45%
• Information från moderföretag	31%
• Information från konsulter	26%
• TV, tidningar	9%

Även om dessa företag inte motsvarar det genomsnittliga småföretaget, ger svaren ändå en viss indikation vad som anses väsentligt. Myndigheter kommer högt upp på listan.

Användning av information

Hur man använder information i företagen har vi mindre kunskap om. Generellt har det visat sig svårt att nå småföretag med information om arbetsmiljö. Detta har t.ex. konstaterats i Arbetsmiljöfondens Småföretagsprogram från perioden 1987 - 1989 (Arbetsmiljöfonden, 1990). Vanligen kom en mycket liten andel av inbjudna företagare till informationsmöten.

Det verkar enligt våra samtal med personer på ASN och ASS, som om även skriftliga informations- eller reklaminsatser ger relativt låg respons, storleksordningen någon procent (jfr. avsnitten 4.4, 5.1 och 5.2).

Drivkrafter och behov

Några egentliga summeringar av hur de upplevda behoven och drivkrafterna för bättre arbetsmiljö ser ut har vi inte sett.

I den tidigare nämnda enkäten till små kemiska anläggningar (färre än 100 anställda) (Whetton & Schabel, 1997; Harms-Ringdahl m.fl., 2000) efterfrågades hur viktiga olika skäl var för arbetsmiljöarbete. De viktigaste var:

- För att uppfylla föreskrifter
- Publicitet och anseende
- På grund av tryck från myndigheter
- På grund av tryck från anställda
- På grund av tryck från kunder

Dessa företag representerar inte ett genomsnittligt småföretag, men indikerar ändå vad anses väsentligt. Officiella krav och myndigheter kommer högt upp på listan.

Hinder

Flera skäl har framförts varför en stor del andel företagare inte prioriterar arbetsmiljö. Exempel är:

- Det finns en stor mängd lagstiftning och regler från många olika håll.
- Det är omöjligt att känna till alla regler - vilket kan leda till uppgivenhet, eller att man tar lätt på regelverken
- Att olika myndigheter agerar på olika sätt innebär svårigheter
- Brist på tid
- Brist på ekonomiska resurser
- Man bedömer den egna arbetsmiljön som bättre än genomsnittet

5.5 Användning av forskningsresultat

En icke oväsentlig del av arbetsmiljöforskningen är tänkt att komma till något slag av praktisk nytta. Detta är inte något huvudtema i denna studie, men några observationer tas ändå upp.

En översikt av nordisk forskning

En sammanställning av forskning inom området integrerad riskhantering har gjorts i de nordiska länderna (Harms-Ringdahl m.fl., 1997c). Informationen har samlats in genom en enkät till forskare. Sammanställningen innefattar 46 institutioner och företag med totalt 108 forskningsprojekt.

En granskning av projekten visade att hela 61 st handlade om någon typ av verktyg, och av dessa var 17 st datorbaserade. Många är på forskningsstadiet och relativt avancerade. Åtminstone inom riskområdet, pågår uppenbarligen ett omfattande utvecklingsarbete. Samtidigt kunde man förstå av projektbeskrivningarna att en rätt stor andel inte verkade komma till praktisk användning. Några slutsatser man drog i projektet var därför att:

- Forskning och utvecklingsarbete gjordes i åtskilliga snarlika projekt
- Resultat kunde utnyttjas betydligt mer effektivt
- Det behövs aktiviteter för att värdera forskningsresultat och stödja användningen av bra resultat

- Ansvar för detta borde ligga på forskningsråd och andra organisationer. Möjligheterna för enskilda forskare att effektivt få ut sina resultat är ofta små.
- Värdering och stöd borde med fördel drivas som ett samarbete på nordisk grund.

Generellt problem

Överföring av forskning till praktiskt handlande är ett generellt problem. Det formuleras ofta som hur forskarna ska nå sin målgrupp, och det finns åtskilliga idéer kring detta. En seminariediskussion av refererats av Grönkvist (1998), där olika angreppssätt i Europa beskrivs.

I detta sammanhang kan man se stödmaterial som spridning av forskningsresultat. Där ett steg har klarats av, nämligen att det finns resultat tillgängligt och försök till spridning görs. Det är dock intressant att pröva att se forskning och vetenskap utifrån olika perspektiv:

- Forskning som en produkt - en rapport, en handbok, en metod att tillämpa efter kokboken
- Forskning som bevisning och klarläggande - för att förstå nya problem (och även gamla)
- Forskning som metod - ger verktyg för att lösa komplexa problem
- Forskning som utbildning - det är process som ger ökande kunskap

Ett stödmaterial (som ibland kan ha forskning som bakgrund) kan vara väsentligt utifrån alla dessa perspektiv.

6 Diskussion

6.1 Inledning

Allmänt intryck

Det allmänna intrycket av genomgången av stödmaterial är klart positiv. Det finns en stort material tillgängligt, med cirka 750 olika publikationer i sammanställningen och med en stor bredd i innehåll. Det finns också en stor bredd i informationen till arbetsplatserna där 200 000 till 300 000 nås regelbundet. Genomgången pekar också på en del problem och även på förbättringsmöjligheter.

Om kapitlet

Diskussionskapitlet knyter ihop några av de olika teman som berörts tidigare. Tankegångarna utgår mycket från modellen av användning av stödmaterial som visas i Figur 2.1. Hur stödmaterial från Arbetarskyddsnämnden och Arbetarskyddsstyrelsen når arbetsplatserna analyseras i Avsnitt 6.2. Därefter beskrivs en utförlig modell - en sorts karta - över användningen av stödmaterial. Fakta och samband diskuteras utifrån denna modell.

Ursprungliga idéer kring denna studie var att framgången för ett stödmaterial gällde om det var bra eller inte, marknadsföringsfrågor etc. Det har också visat sig vara väsentligt att diskutera de många aktörerna och deras roller (Avsnitt.6.4). Ett antal frågeställningar och problem har dykt upp i studien, och en del tas upp i 6.5. Slutligen summeras olika slag av idéer till förbättringar.

Olika förklaringar

Medan vi arbetat med studien har vi stött på många synsätt på analysen av stödmaterial. Dessa varierar mellan olika aktörer och forskarinriktningar. Olika skolor har varierande perspektiv på vad som är viktigt, och som man kan hävda med mer eller mindre stort eftertryck.

Vi har inte anammat någon speciell inriktning, och vi har i olika avsnitt prövat olika perspektiv. Ett sådant är att ta kundens perspektiv, dvs den som ska hitta, köpa och använda materialet, vilket kan vara både företagare och anställda. Intressant är också att se på spridning och effekter från ett mer centralt perspektiv, t.ex. i modellen av spridning (6.3).

6.2 Antalet som nås av stödmaterial

Metodik att bedöma antalet

En väsentlig fråga är hur många av Sveriges arbetsplatser som nås av någon typ av stödmaterial. Frågan är svår att besvara, men eftersom den är viktig för vi ett resonemang och prövar några olika perspektiv.

Några sätt att få reda på mängden arbetsplatser med stödmaterial är:

1. Statistisk undersökning baserad på ett slumpmässigt urval av arbetsplatser. Det kan vara genom enkät, intervjuer eller besök.
2. Skattning av antalet grundat på bedömningar av personer som är i kontakt med många arbetsplatser, t.ex. yrkesinspektörer.
3. Beräkningar med utgångspunkt från försäljningsdata.

Det har inte framkommit att någon statistisk undersökning med slumpmässigt urval skulle ha gjorts. Det skulle ge det mest tillförlitliga resultat, men skulle vara resurskrävande. Till detta kommer den stora spridningen av storlek och typ av verksamhet vid arbetsplatserna som gör att det inte räcker med genomsnittsvärden.

Skattning av yrkesinspektörer

Inga generella skattningar av yrkesinspektörer är sammanställda, vilka kunde besvara denna frågeställning.

I denna studie tillfrågades yrkesinspektörer som deltog i ett projekt om internkontroll vid småföretag (se Avsnitt 4.3). En fråga var: *Hur många använder allmänna checklistor?* Nio inspektörer svarade på detta. Genom en viktning med hur många företag varje enskilt svar grundades på får man ett genomsnitt på 23% av företagen.

Resultatet är osäkert på flera sätt:

- Det är få inspektörer som tillfrågats.
- Frågorna ställdes rätt långt efter företagsbesöket.
- Situationen för företagen var speciell genom att de fått stor uppmärksamhet från yrkesinspektionen. Men å andra sidan menade de flesta inspektörer att företagen var typiska.
- Frågan var smalare än stödmaterial i allmänhet. Checklistor är bara en del av allt som finns. Det kunde vara bättre att fråga bredare, och t.ex. också inkludera föreskrifter.

Skattningar baserade på försäljningsdata

Ett sätt att resonera utgår från antalet kunder som köpt stödmaterial, och vi har gjort några sammanställningar på detta tema. Vi har fått tillgång till antalet kunder i kundregistren hos ASN och ASS för olika storleksklasser när det gäller antalet anställda (se även Avsnitten 5.2 och 5.3). Antalet kunder i varje storleksklass har adderats.

En första bild kan man få genom att jämföra med antal arbetsställen eller företag i landet. Tabell 6.1 visar antalet kunder i registren ihop med arbets-

ställen och företag i Sverige 1999 (SCB, 2000) uppdelade i storlekskategorier. Förfaringssättet med dessa jämförelser har flera felkällor som diskuteras längre ner.

Tabell 6.1. Sammanställning av antal i kundregister hopräknat för ASN och ASS, antal arbetsställen, och antal företag i landet.

Kategori anställda	Kundregister (K)	Arbetsställen (A)	Företag (F)	Kvot K/A	Kvot K/F
1- 4	8 900	173 600	144 800	5%	6%
5 – 19	14 600	80 700	48 400	18%	30%
20 – 49	9 300	21 000	9 500	44%	98%
50 – 199	8 770	10 300	4 300	85%	100%*
> 200	2 180	1 700	1 700	100%*	100%*
Summa	43 750	287 300	208 700	15%	21%

* = Begränsats till 100%

I huvudsak motsvaras kunderna av företag, men det finns komplikationer exempelvis som att en del företag kan vara uppdelade på flera organisationsnummer. Det är därför relevant att också i någon mån beakta antalet arbetsställen.

I tabellen finns kvoter beräknade mellan antalen i kundregistren, och antalet arbetsställen respektive företag. Man ser att för de små enheterna blir kvoten liten. Ser man på totalen blir kvoten 15% för arbetsställen och 21% för företag. Oberoende av vilken jämförelsebas man har, verkar det som om en stor andel inte köper något material.

Kvoten är minst för de små enheterna, men dessa har också mindre anställda. Man kan pröva att räkna på dessa förhållanden, men felkällorna blir många. Ett antal kalkyler har gjorts utifrån olika beräkningsmodeller³.

Om man jämför kundregister och antal anställda vid företag, indikerar beräkningarna att 85% av alla anställda finns hos företag som köpt stödmaterial. Det finns cirka 3,52 miljoner anställda i Sverige, vilket innebär detta skulle innebära att drygt 0,5 miljoner är vid företag som ej köpt. Utgår man enbart för siffror för arbetsställen blir siffrorna 60% för dem som köpt, vilket rimligen är ett för lågt värde.

Om beräkningar och felkällor

Beräkningarna och antagandena bakom har flera osäkerheter. Med tanke på behovet av bättre data och ev. framtida fördjupade studier pekas på ett antal problem. Några exempel är:

- En begränsning har gjorts till dem som köpt material. De som enbart har gratismaterial eller hämtar från Internet kommer inte med.

³ Exempel på beräkningar kan erhållas från IRS. Eftersom åtskilliga antaganden görs blir resultaten så osäkra att de ej är lämpliga att publicera här.

- Underlaget är delvis konfidentiellt, och någon samkörning mellan de två kundregistren hos ASN och ASS har inte gjorts.
- Uppdelningen mellan företag, delar av företag och arbetsställen är komplicerat. Exempelvis kan ASN och ASS göra på olika sätt. Det har inte varit möjligt att systematiskt hantera detta. Felkällan kan ha mindre betydelse när man beaktar de små företagen, eftersom de antagligen i mindre grad är uppdelade på separata arbetsplatser.
- Antalet i kundregistret grundar sig på en addition av antalet företag i kundregistren. Detta innebär att antalet kunder överskattas, eftersom en del är kunder hos både ASN och ASS.
- ASS har ett separat register för prenumeranter (ca 12 000) på ASS föreskrifter. Detta är ej koordinerat med det register som varit utgångsmaterial här. Troligen tillhör huvuddelen av dessa gruppen större företag och kan vara med i det "sammanslagna" kundregistret, vilket minskar felet. Denna felkälla innebär att antalet företag med stödmaterial underskattas.
- I SCB statistiken finns ett stort antal arbetsställen utan anställda (590 000 stycken) och är mer än dubbelt så många som de med anställda. Vi har inte tagit med dessa i tabellen. Vad innebär egentligen dessa arbetsställen för synen på spridningen av material?

Man bör notera att i kundregistren och hos Statistiska centralbyrån används ordet "företag", vilket även inkluderar offentlig verksamhet. Detta är således en potentiell felkälla, som inte verkar vara aktuell här.

Dessa felkällor kan försämra respektive förbättra situationen, och vilka som dominerar är ej helt klart.

Kommentar

Enligt överläggningarna ovan verkar som om en väsentlig andel av arbetsställena respektive företagen inte har köpt stödmaterial (inklusive föreskrifter) under de sista två åren.

Enligt uppskattningen av inspektörerna har 20% av företagen stödmaterial i form av checklistor av något slag. Beräkningar utifrån antal företag i jämförelse med kundregistren ger också cirka 20%.

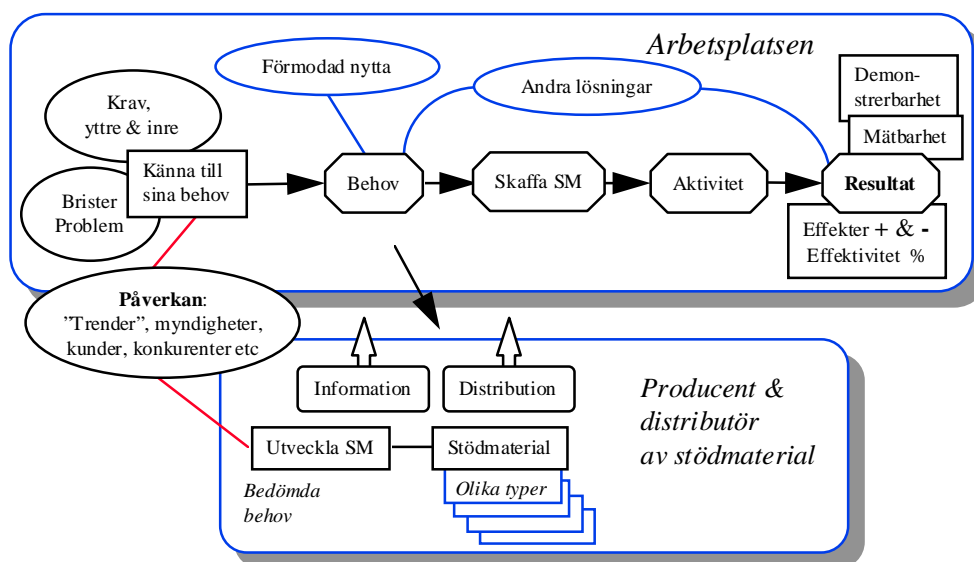
Kundregistren tar enbart upp sådana som köpt material. Det finns också en väsentlig mängd information som når företag via gratismaterial, arbetsmiljötidningar, Internet etc. vilket tas upp i Avsnitt 5.4. Räcker innehållet i dessa medier för att stödja ett bra arbetsmiljöarbete för flertalet arbetsplatser?

Kan man inte säkert svara ja på den frågan, indikerar detta avsnitt väsentliga problem med att nå ut med stödmaterial till arbetsplatserna, särskilt de små. Frågeställningen borde vara väsentlig för de stora aktörerna för att uppnå en förbättring. Detta motiverar fördjupade studier, dels för att bättre förstå situationen så att effektiva åtgärder vidtas, dels finns det också ett behov att minska de olika felkällorna.

6.3 En modell av användningen

Modell

En översiktlig modell (Fig. 2.1) av hur stödmaterial sprids och används har presenterats tidigare. För att fördjupa beskrivningarna och för att ange värden för en del företeelser fanns det behov av en mer utförlig modell (Figur 6.1).

Figur 6.1 Modell av spridning och användning av stödmaterial.

Skedet på arbetsplatsen

Övre delen av figuren illustrerar vad som kan hända på arbetsplatsen. För arbetsmiljöfrågor kan det finnas:

- Myndighetskrav i föreskrifter, påpekande från yrkesinspektionen etc.
- Krav från omvärlden t.ex. från kunder.
- Olika typer av brister och problem i arbetsmiljön
- Önskemål från anställda, kanske inte alltid uttalade.

Ett första steg innan man kan agera är att **känna till sina behov**. Det kan finnas olika slag av "behov", och det kan betyda att behoven tolkas olika.

Nästa steg är att man ser ett reellt behov - ett **upplevt behov**, som gör att man vill agera på något sätt. Mestadels handlar det här om företagsledningen. Det blir avvägningar där bland annat en förmodad nytta med förändringen blir väsentlig.

Ett "behov" man känner till behöver dock inte vara ett direkt kan leda till att man **skaffar** något slag av stödmaterial. För detta krävs att man:

- Känner till materialet
- Förmodar att det finns nytta med detta
- På rimligt sätt kan att få tag på det.

När man har materialet kan detta leda till vissa **aktiviteter**. För detta krävs att:

- Man avsätter tid och resurser
- Materialet motsvarar förväntningarna - t.ex. att det löser rätt problem
- Materialet ger reell hjälp; det är begripligt, går att följa etc.
- Man fullföljer aktiviteten.

Slutligen handlar det om **resultaten**, främst tänker vi på hur bra arbetsmiljön blir och om behoven uppfylls. Att ange detta är inte helt enkelt, och några aspekter är:

- Uppnås några reella resultat över huvud taget?
- Går det att mäta effekterna, t.ex. färre olyckor, mindre buller, eller ökad trivsel?
- Går det att för andra demonstrera på något sätt att det bra? Om arbetsmiljöarbetet ger positiva effekter kommer detta ev. att ge användaren viss status.
- Ibland blir själva aktiviteten huvudsaken, t.ex. att man granskat risker eller förbättrat internkontrollen.

I modellen finns "**Andra lösningar**", som också kan ge resultat. Detta innebär att man gör något utan att använda stödmaterial, föreskrifter etc, och får resultaten direkt. Man behöver inte än sin gång vara medveten om att det finns behov. Exempel kan vara:

- Maskiner som köps har granskats noga av leverantören och är mer eller mindre "automatiskt" säkra.
- Både problem och lösningar är så uppenbara, att man direkt löser frågan.
- Man följer god praxis, t.ex. man tar med sig goda erfarenheter från tidigare anställningar.

Producenterna och distributörerna

Den undre delen av figuren är inriktad på produktion och distribution. En väsentlig aktivitet är att **utveckla stödmaterial**. Några aspekter på detta är:

- Bedömning av behov hos företagen
- Bedömning av samhällets behov att hantera visst tillämpning. Detta kan gälla att sprida lösningar, eller lyfta fram krav t.ex. i form av föreskrift.
- Man utsätts också för påverkan från olika intressen.

Man har sedan själva **stödmaterial**, som ska produceras och lagras. För att nå kunderna behövs sedan aktiviteter som **information och reklam**, samt ett system för **distribution**.

Samspelet användare och producenter

Producenterna vill på olika sätt informera om och sälja sitt material. Många av delarna i modellen, t.ex. behov och förmodad nytta, påverkas samtidigt av en rad olika aktörer som t.ex. myndigheter, kunder, konkurrenter och massmedia. Man ser på vad andra gör och tycker, och olika trender uppstår.

6.4 Värden om spridning och användning

Inledning

Modellen i förra avsnittet är generell, och den är tänkt som ett stöd i diskussioner om vad som lyckas, vad som är problem etc. I några fall finns siffror för vissa företeelser, i andra fall blir det mer en bedömning. Dessa summeras nedan för ett element i taget för modellen. Allt har inte gått att få uppgifter om, och urvalet här blir av naturliga skäl rätt godtyckligt. Det går därför inte att sätta ihop dessa för att försöka få en mer numerisk och dessutom heltäckande beskrivning med det underlag som finns tillgängligt i denna studie.

□ Känna till sina behov

Hur många av företagen har en bra bild av sina behov? Vad som är reella "behov" är i sig inte heller någon enkel fråga. Några typer av data eller synpunkter finns:

- Från skriftlig information om internkontrollen (se avsnitt 4.4) kunde 28% återge något av innehållet. 10% angav att de blivit påverkade att komma igång. Detta är dock ovanligt, vanligen är andelen mycket lägre
- Information och säljkampanjer. Effekten mäts i många sammanhang, och resultaten ligger i storleksordningen någon procent.
- Ett annat exempel anger att i företag med mindre 10 anställda kände 68% av företagsledarna inte till internkontrollen (från Eurenus, 2000)
- Det är en stor mängd lagstiftning och annan information som företag och ansvariga på arbetsplatserna förväntas hantera, och man kan inte förvänta sig aktiva kunskaper om annat än en mycket liten del av detta.
- Den stora mängden information som personer utsätts för blir ett generellt hinder.

Det finns några anknytande frågeställningar från ett projekt om små kemiska anläggningar -SPASE (Whetton & Schabel, 1997; Harms-Ringdahl m.fl., 2000, kort diskuterat i Avsnitt 5.4). Detta är en speciell grupp av företag, som gett oss ett intryck att vara avsevärt ambitiösare än företag i genomsnitt. Så resultat är antagligen inte direkt överförbara på andra företag. Svaren på några enkätfrågor visade att:

- 49% håller med om att det inte möjligt för ett litet företag att känna till och följa all lagstiftning.
- 35% håller med om att lagstiftningen är så svår att förstå att man inte vet om man följer kraven.

Kommentarer:

Siffrorna ovan handlar om formella krav på lagstiftning. Troligen har kunskap om internkontroll nått fram ovanligt väl, bland annat med tanke på de stora informationsresurser som satsats. För övriga typer av arbetsmiljöfrågor kan siffrorna vara betydligt lägre.

☐ **Behov (Upplevda behov)**

Vad som beslutsfattarna på företagen anser vara så starka behov att de agerar är intressant. Det har dock inte funnits mycket fakta i det studerade materialet. Kostnads- / nyttobedömningar kan förmodas vara väsentliga, eftersom resurserna vanligtvis är begränsade på arbetsplatserna.

Från SPASE-studien finns några exempel relaterade till företags behov att agera:

- Viktigaste skälet för arbetsmiljöarbete var att uppfylla föreskrifter från myndigheter, följt av företagets anseende och tryck från myndigheter.
- Mindre än 20% av företagen höll med om att det kostar för mycket att genomföra ändringar för att förbättra arbetsmiljön.

Ett exempel på uppfattning som minskar motivationen att agera:

- Att företagets egen arbetsmiljön är bättre än genomsnittet tyckte 22 av 30 intervjuade småföretagsledare (från Eurenus, 2000).

☐ **Skaffa**

Hur många som skaffar stödmaterial har tagits upp i Avsnitt 6.2, och några rätt osäkra värden är:

- En ganska liten andel av småföretagen har köpt något slag av stödmaterial från ASN eller ASS under de senaste två åren.
- Bland de minsta företagen (1-4 anställda) har drygt 5% skaffat stödmaterial.

I samband med den särskilda satsningen på småföretag och internkontroll (se Kapitel 4) bedömde inspektörerna att:

- Av de granskade företagen använde cirka 20% allmänna checklistor.

Kommentar: En liten andel av företagen har tillgång till stödmaterial. Här inkluderas också föreskrifter från ASS, som det är formella krav på.

☐ **Andra lösningar**

Åtgärder och direkta resultat kan förstås uppnås utan att företaget skaffar stödmaterial. Exempel på detta är:

- "Maskinleverantörer överlämnar säkra maskiner, som uppfyller alla krav." ASS har marknadskontroll av maskiner och personlig skyddsutrustning, det finns dock inte generella resultat som anger hur väl påståendet uppfylls. Exempelvis Konsumentverkets granskning av CE-märkta produkter har visat stora brister, ibland var mer än hälften underkända.
- "Konsulter ger information som löser arbetsmiljöfrågorna." Av företagen i SPASE-projektet tyckte 26% att konsulter var viktiga.

Företagshälsovårdens insatser, genom att den tillhandahåller tjänster som bl.a. kan vara baserade på stödmaterial. En osäker uppskattning anger att 70% av de anställda arbetar vid arbetsplatser med företagshälsovård.

□ Aktivitet

Exempel på aktivitet är internkontroll av arbetsmiljön, och för detta finns några uppgifter tillgängliga:

- Vid 17% av arbetsställen med 1-4 anställda fanns det internkontroll 1999 (IK status 3 eller 4; se Kap. 4) (ASS 2000b)
- För arbetsställen med 5-49 anställda var siffran 28%.
- För arbetsställen med mer än 50 anställda var siffran 51%.

En speciell företeelse är certifiering av företagets ledningssystem för arbetsmiljö. Enbart cirka 20 företag i Sverige är certifierade (enligt Swedac), vilket gör att detta får en liten betydelse.

□ Resultat

Kopplingen till det reella förhållandena i arbetsmiljön är svårt att numeriskt belägga. Det är ju här nyttan av stödmaterial ska bli reell, inklusive påverkan av föreskrifter, standarder etc.

De enda värdena vi hittat här är kopplat till internkontrollen (IK) (se Kap. 4) för förklaring av terminologin. IK-status 4 beskrivs som att "IK ger effekt", dvs det motsvarar "resultat" i modellen.

- I projektet IK-Små hade 8% av en grupp småföretag nått IK-status 4 efter tämligen omfattande insatser av yrkesinspektionen (1998).
- Enligt samma studie hade mindre än 1% av små företag uppnått IK-status 4 vid en genomgång 1996 (utan insatser).
- Vid arbetsställen där internkontrollen bedömts av yrkesinspektionen år 1999 hade 2% hade IK-status 4 (PM, Arbetarskyddsstyrelsen, Verksamhetsutveckling och samordning, 2000)

□ Information

Producenterna och distributörerna informerar på många sätt. En del av detta tas upp i Avsnitt 5.4. Det verkar som om mellan 200 000 - 300 000 personer regelbundet nås av information om arbetsmiljöfrågor. Frågeställningarna har många anknytningar till punkten "Känna till sina behov" ovan.

Effektiviteten i information blir viktig och kan exempelvis handla om:

- Hur många nås inom målgruppen? (Företag eller anställda)
- Vilka blir effekterna för dem som nås?
- Vilken är kostnaden per kontakt (eller "effekt")?

□ Distribution

Distributionen ska se till att stödmaterialen når användaren. Viktigt är att man lätt kan hitta rätt material och att det finns enkla beställningsrutiner.

Kommentar

De värden som finns är ofta låga, och de ger en negativ bild av hur information och stödmaterial når arbetsplatserna. De flesta värdena är dock osäkra, och det finns skäl komplettera uppgifterna med andra typer av undersökningar, än de vi kunnat göra här.

Det verkar också angeläget att göra helhetsanalys utifrån principerna i modellen. Det kan finnas andra viktiga element som ej kommit med, eller en analys av den totala effektiviteten i systemet.

6.5 Om aktörer och roller

Inledning

Det finns flera aktörer, som har väsentliga roller i fråga om arbetsmiljö och stödmaterial. En grundfråga är hur aktörerna ser på stödmaterial och dess roll, exempelvis som en del av strategin för förbättring av arbetsmiljön. Intressant är också hur man ser på samspelet mellan olika faktorer, t.ex. de som anges i modellen. Frågorna har ännu inte ställts och ännu mindre besvarats, men de är väsentliga för en framtida användning och utveckling av stödmaterial.

Aktörer

Aktörer med anknytning till denna studie är:

1. Kunderna, företag och anställda som berörs av stödmaterial
2. Specialister inom arbetsmiljöområdet, särskilt företagshälsovården, eller andra som på olika sätt förmedlar kunskap
3. Parterna på arbetsmarknaden, som företrädare för "kunderna"
4. Myndigheter, främst ASS, men även flera andra har anknytning till arbetsmiljöfrågor
5. Branschorganisationer, t.ex. Kemikontoret och Sveriges Verkstadsindustrier
6. Forskarvärlden, kunskap som genereras kan nyttjas på arbetsplatser och omvandlas till stödmaterial
7. Producenter och distributörer av stödmaterial

De tre första i listan tillhör kundkategorin – användarna av stödmaterial. De övriga kan främst ses som producenter, där den sista punkten främst syftar på mer renodlade verksamheter som t.ex. Arbetarskyddsnamnden och Industrilitteratur. Aktörernas roller är sällan renodlade, och många företräder både ett kund- och producentperspektiv.

Kategorin 2 som berör specialister och andra med nära och direkt kontakt med företagen har inte studerats eller kontaktats särskilt. Det beror på resursbrist i projektet. Många har tagit upp att de har viktig roll som kunskapsförmedlare, som hjälp att lotsa företag vidare och framför allt för att skapa motivation.

ASS olika roller

Arbetarskyddsverket, dvs. Arbetarskyddsstyrelsen och yrkesinspektionerna, har en central roll med flera uppgifter relaterade till stödmaterial.

- **Föreskriva.** Skriva regler, och anpassa dem till svensk lag och europeiska överenskommelser.

- ***Sprida information.*** Informationsavdelningen ska sprida information på olika sätt, såsom föreskrifter, broschyrer, handböcker etc. Viss information sprids gratis, men det finns också ekonomiska mål där man ska konkurrera med andra och ta in pengar på föreskrifter och stödmaterial.
- ***Kontroll.*** Främst yrkesinspektionen som utövar tillsyn, men även sprider information i samband med inspektioner.
- ***Värdera helhetsbilden*** Värdering av strategier och åtgärder (se t.ex. Kapitel 4) och skadestatistik.

De två första är en tydligt producent- och distributionsuppgift. De två sista är inriktade på användningen och effekter av denna.

Om samspelet mellan ASS olika roller

Vårt perspektiv är stödmaterial för arbetsmiljön och dess betydelse. Först en reflektion om ASS studier om internkontroll vid småföretag (se Kapitel 4). I ingen av de båda studierna har några särskilda observationer gjorts av förekomsten av stödmaterial. Med tanke på att YI under ett år kanske når högst 10% av företagen är det väsentligt att diskutera prioriteringarna. Bör betydelsen av ett bra stödmaterial, som når användarna, vara viktigt?

Man kan diskutera om ASS och YI i större utsträckning skulle söka strategisk information. Det skulle kunna innebära, att man på ett mer planerat sätt söker information om situationen vid arbetsplatserna. Vilken förmåga företagsledningen och de anställda har att hantera arbetsmiljöfrågor, vilket stödmaterial som finns vid företagen, hur det används etc? Man kan möjligen se detta som en forskningsfråga, men det borde också vara en viktig del av myndighetens verksamhet.

Vid diskussioner med personer vid ASS har några stött idén medan andra förkastat den helt, främst på grund av för små resurser vid ASS och att det borde vara en forskningsfråga.

ASS och yrkesinspektionens olika roller hanterar frågan om stödmaterial (i bred bemärkelse) på olika sätt. Det borde vara möjligt att bättre förstå företagets behov, liksom myndighetens krav på goda resultat. Det borde vara väsentligt att analysera skillnader mellan inspektörernas uppfattningar, lagstiftning och föreskrifter, och vad som finns på marknaden. Hur skulle ett informations- och stödmaterial se ut för att uppfylla dessa olika behov?

En mer allmän samsyn?

Stödmaterial berör många aktörer. Samråd finns kring utformning av föreskrifter hos ASS, och antagligen kring material som ASN ska publicera. Annars verkar aktörerna agera tämligen självständigt och utan något tydligt gemensamt perspektiv.

Det kan vara värdefullt att diskutera, om det finns behov av att utveckla och fördjupa ett gemensamt perspektiv och förhållningssätt kring stödmaterial

som stöd för arbetsmiljön. På olika sätt kan innehåll, utformning, och spridning tänkas förbättras. Kan man öka effektiviteten i insatser som görs, undvika motstridiga budskap etc.

Bland de förbättringsidéer (bl.a. Avsnitt 6.8) som kommit upp finns det flera tillämpningar där en bredare samsyn blir väsentlig. Exemplet nedan från Danmark illustrerar en tillämpning på detta.

Dansk satsning på stödmaterial för arbetsolyckor

En strategi för att förebygga arbetsolyckor har nyligen antagits för Danmark i ett samarbete mellan arbetarskyddsmyndigheten och industrins arbetsmiljöråd (Arbejdstilsynet, 2000). I planen för genomförande har stödmaterial en väsentlig roll. Man ska dra nytta av användarvänliga beskrivningar av metoder för att förebygga olycksfall, som har visat sig framgångsrika. Man ska sammanställa erfarenheter och sprida dessa så att de blir allmänt kända.

Ett mål för detta är att ta fram en serie beskrivningar av goda metoder som kan stödja förebyggandet av olycksfall. Beskrivningarna ska ha en sådan form att företagen och deras säkerhetsorganisationer ska kunna använda dem själva. Eller som ett minimum kan göra ett kvalificerat val av angreppssätt innan man ber om hjälp.

Under våren år 2000 skickade Arbejdstilsynet (2000) ut en offertförfrågan till tänkbara leverantörer. Man ville ha metodbeskrivningar för olika tillämpningar, vilka var indelade i 10 områden:

1. Riskhantering (sikkerhedsledelse)
2. Säkerhetens behov av intern dokumentation
3. Lära av olyckor
4. Ekonomisk vinst från säkerhet
5. Säkerhetskultur
6. Säkerhetsprogram som involverar medarbetarna
7. Säkerhetsutbildning
8. Identifiering av olycksrisker och farokällor
9. Säkerhetskrav på leverantörer
10. Krav på beredskap.

Önskemålet är att uppsättning handledningar som kort och illustrativt beskriver hur praktiskt säkerhetsarbete kan göras på ett bra sätt. Det samlade metodpaketet ska användas i en stor kampanj under 2001.

6.6 Bättre stödmaterial

Utformningen av stödmaterial

Utformningen av stödmaterial är förstås viktigt. Det verkar troligt att det behövs förbättringar inom flera områden, men vi har inte studerat detta systematiskt. Vi har mött många åsikter om vad som är bra eller dåligt, i synnerhet om specifika exempel på material. Något förslag till generella kriterier för värdering verkar inte finnas.

Kundernas perspektiv

Kundernas perspektiv är intressant, isynnerhet de som inte blir kunder. En första grundläggande fråga är om de tycker att de behöver stödmaterial över huvud taget. Hur kan nyttan med stödmaterial bli tydligare?

För det andra, hur ska man hitta rätt stödmaterial. Vad är rätt och vad är bra? Något slag av konsumentupplysning kunde vara till hjälp.

Konsumentupplysning och kvalitetsgranskning

Ett förslag är att stödmaterial granskas utifrån ett konsumentperspektiv, som t.ex. Konsumentverket gör. Vad man ska tänka på när man köper sin handbok eller datorprogram, och vad är bästa köp.

Det finns flera fördelar med detta:

- Hjälper konsumenten hitta rätt
- Stimulerar konsumentens intresse och ökar användningen
- Tvingar fram kriterier för vad som är bra
- Stödjer ett samarbete mellan aktörer
- Leder till förhoppningsvis till bättre stödmaterial

Nödvändigt för detta är:

- En uppsättning kriterier
- Någon som "testar"
- Trovärdighet för den som gör detta
- En finansiering

Kriterier

Kriterier för vad som är bra stödmaterial är viktigt. Själva genomgången av detta kan också ha ett stort värde i sig. Det kan finnas mycket varierande åsikter om vad som ska anses vara "bra". Det kan inte heller alltid vara nödvändigt att ange "poäng", det kan räcka att ange olika egenskaper hos materialet.

Exempel på egenskaper är:

- Vem behöver materialet
- Ändamålsenligheten - olika verksamheter har olika behov
- Vilka resultat som kan uppnås
- Korrekthet

- Om det går att förstå och följa. Befinner sig innehållet och användaren i samma tankevärld?
- Ekonomi, kostnad för inköp och för användning

Den första frågan är grundläggande, eftersom det finns så stor mängd material. Detta är kopplat till flera saker, exempelvis om arbetsmiljön är tillräckligt bra eller behöver den förbättras.

Om Internet

Internet som "stödmaterial" tas upp i avsnitt 3.4, och några komplement lämnas här. Det stora antalet besöka vid webbplatserna hos ASN, ASS m.fl. pekar på att många har nytta av informationen.

Vi har i någon utsträckning testat att finna tydliga råd eller "praktiska lösningar" på arbetsmiljöområdet. Vårt intryck är att det är svårt att få konkret hjälp den vägen, däremot kan man få väldigt mycket information.

Det kan finnas behov av en utvecklad samsyn och utveckling av Internet som stöd för arbetsmiljöarbetet. Det finns många som vill informera, men det blir av naturliga skäl ett sändarperspektiv på informationen.

Det kunde vara intressant att pröva en lösning som underlättar för företag att lättare hitta rätt och få mer tillförlitlig information. Kanske kan man lära av erfarenheterna från Miljönätet hos Naturvårdsverket.

6.7 Viktiga frågeställningar och problem

Inledning

Detta avsnitt summerar en del olika problem som kommit fram i studien. I denna pessimistiska del finns följande rubriker:

- Att följa lagar och regler.
- Hur många följer kraven?
- Informationsflödet - Att hitta information/stödmaterial
- Hur materialet kommer ut
- När man rätt målgrupp?

Att följa lagar och regler

Det är en stor mängd lagstiftning och annan information som företag och ansvariga på arbetsplatserna förväntas hantera (se Avsnitt 3.5). Problemen med detta har diskuterats i Harms-Ringdahl och Jansson (1997b). I praktiken har ett litet företag inte möjligheter att känna till och följa all den lagstiftning som finns. Om detta i sig leder till några egentliga arbetsmiljöproblem är i många fall svårt att veta. Överträdelsen kanske ibland endast är ett formellt problem.

För företagare blir det svårt om man vill försöka följa och hålla reda på regelverket. Det gäller ju inte bara att ha precis de regler och standarder

som berör den egna produktionen, man behöver också veta vad man inte behöver.

Regelmassan och dess komplexitet kommer förmodligen att öka. Det finns problem med det omfattande regelverket, som det är svårt att helt behärska för det enskilda företaget. Denna frågeställning innehåller många delar som bland annat har att göra med:

- att känna till reglerna
- att förstå dem
- att vara motiverad att tillämpa dem
- att kunna tillämpa dem
- att graden av tillämpning varierar starkt mellan olika företag.

Hur många följer kraven?

I vilken grad företag följer kraven ligger utanför den här studien, men det är en väsentlig fråga med tanke på behov och utformning av stödmaterial.

Exempel på värden finns bl.a. från interkontrollen i Kapitel 4. I företag med mindre 10 anställda kände 68% av företagsledarna inte till internkontrollen (återgivet av Eurenus, 2000). I en enkät till små kemiföretag höll 49% med om att "det inte är möjligt för ett litet företag att känna till och följa alla regler" (Harms-Ringdahl m.fl., 1998). Påståendet att "reglerna är så krångliga att vi inte vet om vi följer dem" höll 35% med om.

Informationsflödet - Att hitta information/stödmaterial

Informationsfrågor är väsentliga på många sätt. Det har tagits upp i avsnitten 4, 5.4 och 5.5, dock inte så utförligt. Informationsfrågan intresserar många, och det verkar finnas behov både av analytisk forskning och av alternativa synsätt och arbetsmetoder.

Några exempel på vad som kan ses som problem:

- Extremt stort informationsflöde, konkurrensen mellan alla som vill informera och få uppmärksamhet.
- Många konkurrerande krav och ibland motstridig information.
- Inom arbetsmiljöområdet finns det också många som vill föra ut budskap.
- Aktörerna når fram till mottagaren med sin informationen i liten utsträckning.
- Varierande och begränsad trovärdighet, till och med ASS menar att de kan ha låg trovärdighet bland företagare (byråkratiskt, krångligt etc.).

Företagets perspektiv är annorlunda:

- Hur ska man hitta det man behöver?
- Hur ska man veta om informationen är riktig och tillräckligt komplett?

Hur materialet kommer ut

Enligt Avsnitt 6.2 verkar som om de flesta företag och/eller arbetsställen, isynnerhet de små, inte har köpt något slag av stödmaterial. De kan möjligen ha fått det någon annan väg, men förmodligen inte i någon större utsträck-

ning. Vid dessa arbetsplatser arbetar uppskattningsvis minst en halv miljon personer.

Detta pekar på problem att nå ut till många arbetsplatser. Frågan borde vara väsentlig för de stora aktörerna, och motiverar fördjupade studier som kan minska de olika felkällorna.

När man rätt målgrupp?

Rätt självklart, men ofta försummat, är att man måste beakta den stora variationen hos företaget, som kan gälla storleken, bransch, risknivå, ambition när det gäller arbetsmiljön osv.

Om man på traditionellt vis utgår ifrån genomsnittliga företag kan man underskatta problemen (Harms-Ringdahl m.fl., 1998). Troligen når information och stödmaterial framförallt de företag som redan har ett intresse av arbetsmiljöfrågor. Det är därför viktigt att strategier för att påverka arbetsmiljön också noggrant beaktar problemföretag och inte bara det genomsnittliga företaget.

6.8 Förslag till förbättringar

Inledning

I studien har det dykt några olika idéer till förbättringar, och de sammanställs kort i detta avsnitt. Några är inriktade på att öka kunskapen om spridning och användning, medan andra handlar om idéer om vad som kan göras på en generell nivå.

Öka förståelsen av problem och behov

Det är svårt att nå ut med information till arbetsplatserna och stödmaterial saknas på många arbetsplatser. Det är motiverat med fördjupade studier, dels för att bättre förstå situationen så att effektiva åtgärder vidtas, dels finns det också ett behov att minska de olika felkällorna. Ett perspektiv kan vara en analys av arbetsplatsernas behov respektive aktörernas strategi när det gäller generella arbetsmiljöfrågor. (Avsnitten 6.2 och 6.3)

Systemsyn och samverkan mellan aktörer

Det finns många aktörer med anknytning till stödmaterial. Det kan vara värdefullt att diskutera, om det finns behov av att utveckla och fördjupa ett gemensamt perspektiv och förhållningssätt kring stödmaterial som stöd för arbetsmiljön. På olika sätt kan innehåll, utformning, och spridning tänkas förbättras. (Avsnitt 6.5). Detta kan bidra till att undvika ekonomiska suboptimeringar, motstridiga eller alltför formalistiska budskap osv.

Stödmaterial som strategisk fråga hos ASS

ASS och yrkesinspektionen kan i större utsträckning lyfta fram användningen av stödmaterial som strategisk fråga. Det skulle kunna innebära, att man på ett mer planerat sätt söker information om situationen vid arbetsplatserna. Vilken förmåga företagsledningen och de anställda har att hantera arbetsmiljöfrågor, vilket stödmaterial som finns vid företagen, hur det

används etc? Strategierna behöver på ett mer effektivt sätt hantera de stora skillnaderna mellan olika arbetsplatser. Särskilt viktigt är att beakta de mest problematiska situationerna. (Avsnitt 6.5)

Konsumentupplysning

Att lyfta fram kundperspektivet på stödmaterial är väsentligt. Ett sådant sätt är att få fram en bättre konsumentupplysning, som hjälp att hitta och värdera stödmaterial. Det är viktigt att beakta att kundernas olika behov av material. (Avsnitt 6.6)

Kvalitetsgranskning

En systematisk och opartisk kvalitetsgranskning skulle vara ett bra stöd för en konsumentupplysning. (Avsnitt 6.6) En invändning mot förslaget är att det skulle bli för dyrt. Det finns också avsevärda fördelar med en ett sådant granskningssystem och troligen besparingar på sikt genom bättre arbetsmiljöförhållanden.

Kvalitetskriterier

En utveckling av kriterier för vad som är bra stödmaterial är viktig, antingen man får en organiserad kvalitetsgranskning eller inte. Kriterierna kan också vara till nytta vid utformning och marknadsföring av nytt material. Några idéer till egenskaper som bör beaktas i kriterieutformningen finns uppräknade. (Avsnitt 6.6)

Utveckla Internet som stöd

Det verkar finnas behov av en utvecklad samsyn och utveckling av Internet som stöd för arbetsmiljöarbetet. Det kan vara intressant att pröva en lösning som underlättar för företag att lättare hitta rätt och få mer tillförlitlig information. Kanske kan man lära av erfarenheterna från Miljönätet hos Naturvårdsverket. (Avsnitt 6.6)

Värdera och utnyttja forskningsresultat

En mer organiserad och systematiserad värdering av forskningsresultat med tanke på dess användning som stödmaterial för arbetsmiljön. Detta bör även inkludera överföringen av resultat till praktiska tillämpningar. (Avsnitt 5.5)

Stöd till kunskapsförmedlarna

Specialister inom arbetsmiljöområdet, och andra som på olika sätt har kontakt med företagen har viktiga roller. Det kan vara att förmedla kunskap och skapa motivation. Det kan behövas särskilt utformad information, som stödjer kunskapsförmedlarna och gör att de kan agera effektivt och trovärdigt. Detta berör även yrkesinspektörerna, eftersom de även har kunskapsförmedlande roll.

7 Summering och slutsatser

SUMMERING

Stödmaterial och dess spridning

Stödmaterial definieras här som material avsett att underlätta och stödja arbetsmiljöarbetet på arbetsplatserna. Lagar och författningssamlingar har i viss mån beaktats, eftersom de ofta kan innehålla goda råd, tolkningar etc. och därmed ge ett stöd i arbetsmiljöarbetet.

Publiceringen av material är omfattande, och på svenska språket finns cirka 750 produkter tillgängliga, samt 270 författningar och andra officiella publikationer från Arbetarskyddsstyrelsen. Detta material har beskrivits utifrån några olika parametrar. Huvuddelen av materialet är tryckt, men det finns exempelvis över 20 databaser och program utgivna på CD eller diskett.

Det finns dessutom en bred information om arbetsmiljö genom tidningar, gratis broschyrer och Internet. Det verkar som om minst 200 000, och kanske uppemot 300 000, människor nås av information om arbetsmiljöfrågor rätt regelbundet.

En analys har gjorts av hur stödmaterial köps, bl.a. grundat på kundunderlag från Arbetarskyddsnämnden och Arbetarskyddsstyrelsen. Enligt denna uppskattning är det en stor andel av mindre företagen som inte köpt något slag av stödmaterial. Felkällorna är många, och det finns ett stort osäkerhetsintervall i hur stor spridningen är.

En teoretisk modell har tagits fram över spridning och användning av stödmaterial. Den kan användas som hjälpmedel att granska olika stödmaterial och effekten på arbetsmiljön. Exempel på data med anknytning till modellen finns framtaget. Material från en granskning av internkontroll vid småföretag har använts för belysa spridning av stödmaterial.

Några problem

Det finns en komplex kravbild på arbetsplatserna, vilken är svårhanterad för dem som vill följa reglerna. Inom arbetsmiljöområdet finns flera hundra författningar från ASS, samt även från andra myndigheter. Dessutom kommer ett stort antal standarder, kanske 1000 med anknytning till arbetsplatser.

Det finns många aktörer som berörs av stödmaterial på olika sätt, men det verkar saknas ett brett perspektiv på hur arbetsmiljön på arbetsplatserna kan stödjas av stödmaterial, påverkas av föreskrifter etc. Olika frågeställningar verkar i hög grad hanteras var för sig, och ibland i viss konkurrens.

En utveckling av synsättet på hur arbetsmiljön styrs verkar behövt utifrån dessa perspektiv. Flera förslag till fördjupade analyser finns i denna studie.

FÖRSLAG TILL FÖRBÄTTRINGAR

Ett antal förslag till förbättringar har summerats i Avsnitt 6.8. Rubrikerna till dessa är:

- Öka förståelsen av problem och behov
- Systemsyn och samverkan mellan aktörer
- Stödmaterial som strategisk fråga hos ASS
- Konsumentupplysning
- Kvalitetsgranskning
- Kvalitetskriterier
- Utveckla Internet som stöd
- Värdera och utnyttja forskningsresultat
- Stöd till kunskapsförmedlarna

8 Referenser

Arbejdstilsynet og Industriens branchearbejdsmiljøråd.. Udbydesmateriale for projekt "De gode metoder til forebyggelse af arbejdsulykker". Arbejdstilsynet, København, 2000.

Arbetsmiljöfonden. Arbetsmiljöfondens småföretagsprogram. Hur kan man stödja småföretagen i deras arbetsmiljöarbete. Arbetsmiljöfonden, 1990.

ASS, Arbetarskyddsstyrelsen. Internkontroll av arbetsmiljön - en lägesrapport. Rapport 1995:11, Arbetarskyddsstyrelsen, 1995.

ASS, Arbetarskyddsstyrelsen. Internkontroll av arbetsmiljön i småföretag, "IK Små", Ett verksamhetsgemensamt informations- och inspektionsprojekt 1996-1997. Arbetarskyddsstyrelsen,, Solna, 1998.

ASS, Arbetarskyddsstyrelsen. IK-SMÅ effekt. Uppföljning av ett verksamhetsgemensamt tillsynsprojekt internkontroll av arbetsmiljön i småföretag, IK Små. Arbetarskyddsstyrelsen, Solna, 2000a.

ASS, Arbetarskyddsstyrelsen. Verksamhetsstatistik, Yrkesinspektionen 1999. Arbetarskyddsstyrelsen, Solna, 2000b.

Bengtsson G. och Berglund R. WEST - En metod att mäta arbetsmiljö. Institutet för Verkstadsteknisk Forskning, Mölndal, 1997.

Eurenius C. Verktyg för småföretagens arbetsmiljö - Behov, marknadsföring och utformning. (Preliminär rapport)IVL Svenska Miljöinstitutet AB, Stockholm, 2000.

Grönkvist L. Att sprida forskningsresultat - Sammanfattning av workshop nr 15, november 1998. Arbetslivsinstitutet, Solna, 1998.

Harms-Ringdahl L. och T. Jansson. Småföretag och arbetsmiljö - Behov av forskning och utveckling. En utredning på uppdrag av Rådet för Arbetslivsforskning. IRS Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys, Stockholm, 1997a.

Harms-Ringdahl L och Jansson T. Små kemiska anläggningar – en rapportering från projektet SPASE. IRS Institutet för Riskhantering och Säkerhetsanalys, Stockholm, 1997b.

Harms-Ringdahl L, Jansson T, Kuusisto A, Malmén Y, Mostue B A, Rasmussen B och K Ruuhilehto. Integrated safety management in Industry - a survey of Nordic research. TemaNord 1997:573, Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 1997c.

Harms-Ringdahl L, Jansson T och Y Malmén. Handling of safety, health and environment in small process plants. *Safety and Reliability*, Vol. 1, S. Lydersen, G.K. Hansen och H.A Sandtorv (Eds). A.A. Balkema, Rotterdam, 97-103, 1998.

Harms-Ringdahl L, Jansson T och Y Malmén. Safety, health and environment in small process plants - results from a European survey. *Journal of Safety Research*, vol. 31 No. 2, 71-80, 2000.

Johansson B och Johansson J. Småföretag och internkontroll. *Arbete - Människa - Miljö*, 4, 282-285, 1993.

Matteoni M. Finn fakta om arbetsmiljön. Arbetarskyddsnämnden (ASN), Stockholm, 1998

SCB, Statistiska Centralbyrån. Basfakta 99 - Tabeller ur företagsregistret. Statistiska centralbyrån, Företagsregisterenheten, Örebro, 2000.

Whetton, C. & Schabel, J.. *Safety, Health and Environment issues in small European chemical process plants*. Tampere: VTT Manufacturing Technology, 1997.

Unger A. Informations spridning bland mindre företag. Småskrifter 1:1989, Småföretagcentrum, Högskolan i Växjö, 1989.

Bilaga 1: Frågor till Yrkesinspektörer

(Gäller projektet IK-SMÅ effekt, se Kapitel 4)

Namn och distrikt (frivillig uppgift):

1. a) Hur många småföretag (<50 anställda) har **du** inspekterat under projektet?
b) Hur många av dessa företag hade mindre än 10 anställda?
2. Hur många procent av de inspekterade företagen uppskattar du har tillgång till internet?%
3. Hur många procent av de inspekterade företagen, tror du, arbetar med kommersiellt tillgängliga checklistor, t.ex. från Arbetarskyddsnämnden?%
4. Hur representativa för småföretag i allmänhet är den grupp av företag som du inspekterat i IK-Små Effekt projektet? Min uppskattning är att de är
 bättre än genomsnittet
 representativa för genomsnittet
 sämre än genomsnittet
5. Vilka typer av frågor har du fått från företagen under projektet? Lista de vanligaste. Försök uppskatta hur stor andel av företagen som tagit upp typen av fråga.
.....%
(ett antal rader).
6. Har du under projektet givit företagen tips och praktiska råd? Lista de viktigaste nedan. Försök uppskatta hur stor andel av företagen som du givit råd till.
.....%
7. Har du under projektet rekommenderat något stödmaterial, t.ex. checklistor eller handböcker? Lista de viktigaste nedan. Försök uppskatta hur stor andel av företagen som du givit rekommendationer till.
.....%

8. Hur tror du de aktuella företagen håller sig informerade om relevanta lagar och föreskrifter gällande säkerhet, hälsa och miljö? Hur viktiga är dessa informationskällor?

(1=inte alls viktig, 2=lite viktig, 3=ganska viktig, 4=mycket viktig, 5=oerhört viktig)

	1	2	3	4	5
Deltagande i kurser, seminarier, möten o.dyl.	☐	☐	☐	☐	☐
Information från					
• Branschorganisationer	☐	☐	☐	☐	☐
• Moderföretag	☐	☐	☐	☐	☐
• Konsulter	☐	☐	☐	☐	☐
• Företagshälsovården	☐	☐	☐	☐	☐
Kontakter med relevanta myndigheter	☐	☐	☐	☐	☐
Publikationer, tidskrifter, handböcker, böcker	☐	☐	☐	☐	☐
TV, tidningar	☐	☐	☐	☐	☐
Internet	☐	☐	☐	☐	☐
Annat : _____	☐	☐	☐	☐	☐

9. Kommentarer: